

РУСИН

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXX, č. 1 / 2020

• Народный умілець Україны Василь Скакандій:
Портрет Василя Турка-Гетеша, акварел, 2007.
Наш юбілант В. Турок золотыма буквами ся записав
до історії возродного руху Русинів по році 1989.

КУЛТУРА • ЛІТЕРАТУРА • ЯЗЫК • ІСТОРІЯ

• Доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н. – єден з двох главных кодифікаторів русинського літературного языка на Словакії, бившій другий директор Інституту русинського языка і культури при Русинській оброді в Пряшові, потім довгорічний член Інституту русинського языка і культури Пряшівської універзиты (ПУ) в Пряшові. Минулого року за свою научну роботу у сфері русинського літературного языка був оцінений стрібернов медайллов ректора ПУ (на фотці).

Доц. ПгДр. Василь ЯБУР, к. н., Інститут русинського языка і літератури Пряшівської університету в Пряшові

Юбілюючий русинський літературний язык на Словакії

(Споминки і задуманя ся по двадцять пятёх роках.)

Про історію поєднаних народів є такий період як єдно кліпнута очима. Ани про історію хоцькотрого конкретного языка то не представлять даякий довгий час. Але про історію языка малого народа в сердцю Европы, котрый був перед двадцять пятёма роками торжественно выголошений за язык нормативный, за язык літературный, за язык кодифікований, так тых двадцять пять років є такий час, кедь уж можеме не лем споминати (а треба то робити, бо памятниці уж поступно отходять спомеджі нас), але тыж оцінёвати зроблене в бурливим часі кодифікації і за протікшу добу.

Я уж о кодифікації русинського языка у нас писав много раз¹, выступав єм о даній проблематіці на меджінародных і домашніх научных конференціях і сімпозіумах², лемже і так мі не доволить сумліня не зробити то знова і дашто менше фреквентоване высловити о тім памятнім і дуже важнім про мене часі і о тім торжественнім дні, котрый ся мі врыв до памяти так, як малошто інше.

Зачну аж часом, кедь єм уж зачав директорувати Інституту русинського языка при Русинській оброді. Главнов причінов того, чом я ся став директором, був факт, же было потребне ся рішыти, ці перейти наповно робити до інштитуту (бо той роботы было выше головы і про десятёх), або то робити лем попри іншій роботі, чім бы ся час докончіня кодифікачнх матеріалів значно продовжыв.

Мій уж небогий колега зволив тот другий варіант а я пішов на рїск, зачав єм наповно робити лем на інштитуті і став єм ся сам собі і писарьді директором інштитуту. А же то было рїскантне діло, указало ся занедовго. Куртый час по кодифікації єм зїстав без роботы (што была на Працовнім уряді в Кошіцях рарїта – перший безробітний доцент в ей історії) а іщі к тому мі Русинська оброда дотеперь довгує коло 60 тисяч корун выплаты за веце як пів рока роботы. Наперек тому собі думам, же за реалізовану роботу в функції директора і кодифікатора ся не мушу ганьбити, же єм за тоту роботу не стратив ани професіоналну ани людську честь, кедь ей выслідком было успішне докончіня кодифікачнх процесу языка. А той роботы, як уже было спомянуто, было про цілий регімент.

Я був в тім часі особов з трёма функціями а за каждов з тых функцій стояли великы задачі: був єм директором інштитуту і кодифікатором, членом Выконного wyboru Русинської оброды і председом комісії русинського языка. Як директор інштитуту і кодифікатор в єдній особі, мусив єм свою основну орьєнтацію сконцентровати на роботу теоретічного характеру – вытворіня правил графікы і ортографії. То была найголовніша теоретічна задача, од реалізації котрой было завїсле выдання ушыткых остатніх публікацій, котры сьме хотіли предложыти на акт выголошіня кодифікації. Бо як выдруковати штось, покы не суть теоретічно розроблены і докончены правила правопису? Бо як штось выдавати, покы не є теоретічно доложено, якыма знаками писати (азбуков ці латїніков) і подля якых правил їх споевати до морфем і слов.

А кедь азбуков, так кїлько і якых букв (графем) буде обяговати? З того ясно выплывать, же моєв главнов задачов в тім часі было чім скорїше вытворити і научно інтерпретовати правила графікы і ортографії, інакше повіджене – правила правопису русинського літературного языка. Як ся мі то подарило, могли сьте і можете найти в капїтолах I. – VIII. правил правопису, выданих у 1994 р. На основі них ся писало аж до їх змін в р. 2005.

Высвітліня: Мілы чїтателї, в Русинї ч. 6/2019 сьте нашли хыбно вложену стару поштову поукажку з уж неествующім банковым рахунком. Дакотры сьте на тій основі уж заплатили передплатне на рік 2020, але фїнанції ся Вам вернули. Теперь были вложены актуалны поштовы поукажки, з якыма можете заплатити передплатне. За хыбу і комплікації з того vznikшы ся вам оправдуєме.

ОБСЯГ

Доц. ПгДр. Василь ЯБУР, к. н.: Юбілюючий русинський літературный язык на Словакії	1
Мгр. Александер ЗОЗУЛЯК: Златыма буквами ся записав до історії возродного руху Русинів по році 1989	5
Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н.: Науковы здобытя професора Павла Роберта Магочія	7
Мгр. Зденка ЦТРЯКОВА, ПгД.: Літературный язык карпатських Русинів по році 1989 (1)	10
Мгр. Міхал ПАВЛІЧ, ПгД.: ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2020, ч. 1	13
Мгр. Анна КУЗМЯКОВА: До русинського літературного неба одышов писатель Миколай Ксеняк	13
Людміла ШАНДАЛОВА: Плыне дале, Під місячком, В огні, Лишка, Дім, Годинкы, Осїння балада, Квіток	14
Юрко ХАРИТУН: Правда така, Колись і так, Выпо до дна, Жажда, Крыла поезії, Озве ся наш водопад, Квіток, Яка краса, Невіра, Фарбы дугы	15
Марія ШМАЙДОВА: Пришли до родины	16
Штефан СУХЫЙ: Заподвїдь, Сіль, Русинський културїста, Снігуляк, Змерканя, Есемеска Богу на Новый рік, Під церьковными липами	17
Меланія ГЕРМАНОВА: Чорт і смерть	18
Половина меншынових самосправ не інформує о языковых правах	21
Проф. ПгДр. Іван ПОП, др. н.: 170 років од народжїня Юлія Ставровского-Попрадова	22
Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ: 120 років од смерти Петра Кузмяка	23
ГОРБАЛЬ: 130 років од народжїня і 60 років од смерть Івана Русенка	23
Іван ПОП: 115-роча од народжїня Івана Гарайды	24
Доц. ПгДр. Василь ЯБУР, к. н., доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД., ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД.: Нова монографія: Цінный вклад до русиністїкы	25
Наталія МАЛЕЦКА-НОВАК: Лемківський язык в році 2019/2020	28
Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н.: Золотой колося на нивах карпаторусиністїкы П. Р. Магочія	30

• Єден з двох главных кодифікаторів русиньского літературного языка на Словакії і першый директор Інституту русиньского языка і культуры при Русиньскій оброді у Пряшові – доц. Пєдр. Юрій Панько, к. н. Фотка: А. З.

Чом найважніший документ про кодифікацію ся творив аж послідній, чім ся вытворила страшно стресова атмосфера, выкликвана нелем хыбінём правил правопису, але тыж страшным психологічным натиском з боку противників кодифікації, зосмішнєванём і понижованём одборных способностей кодифікаторів і т. п.? Думам собі, же главно зато, бо сьме много часу стратили творінём омного менше важного документу – словника лінгвістичных термінів. Зато перестали поступно на засіданя комісії приходити **Ігор Керча** з Ужгорода і **Мірослава Хомяк** з Польці і зачали у себе дома творити свої варіанти языка іншым поступом – найскорше куртым теоретичным описом языковых ровин, як основному выходу к ушыткому остатнєму. То є моя одповідь на высше поставлений вопрос.

Перед тым, як дати правилам правопису дефінітивну подобу, рішив єм ся (в мені інштитуту) по пораді із шефредактором і цілов редакцієв Народных новинок, предложити на посуджіня шырокій русиньскій громаді проект правил правопису єго опублікованём як прилогы Народных новинок в ч. 26 – 27/94 (позерай титулну страну). В реалізації того заміру мі барз охотно помагали як шефредактор НН **Александр Зозуляк**, так і ціла редакція новинок.

В передслові того проекту пишу, же найголовнішов задачов правил правопису буде офіціално зачати процес кодифікації русиньского языка, што значить, же на основі принципів писма (графікы) і правопису (ортографії) предложити системный опис графічных (писомных) средств, котрыма ся фіксує прімарна реч (то є – звукова подоба языка), а тым ся творить єго писомный прояв (писомна

подоба языка). Єдночасно высвітлюю, же теорія графікы мусила быти розшырена о подробнішы інформації із звуковой области языка (фонетікы і фонології), бо звукова графічна система є заложена на принципі корешпонденції меджі графічными знаками (графемами) і фонемами, як основными єдиніцями звуковой сітемы языка. Зато сьме мусили уточнити множество вокалічных і консонантичных фонем того діалекту, котрый послужыв основов літературной нормы.

При публікованю проекту правил правопису сьме становили термін, до котрого сьме просили посылати свої припомінкы і одзвывы. До указанного терміну пришло много одзвывів і рекомендацій пестрого характеру. Інтереснов з них было, наприклад, тверде просаджованя зачлєнити до азбуки графему ять (ћ) аргументуючі, же інакше настануть проблемы з тым, чім го нагородити. А окрем того ся аргументовало і фактом, же в старшых русиньских текстах має тота графема довгу традицію (напр. і з часів, кедь ся уж в остатніх выходославянських языках не ужывала). До істой міры пропонуючі тоту графему мали правду, бо як видно в сучасности, з приятём ей заміны графемов „і“ а пізніше графемов „ї“ настали проблемы (о тім бы ся жадала довша статя на высвітлєнїя).

Часть рекомендацій была приятя, але векшына была одвергнута як недостаточно научно обоснована. І тым проект публікованых правил правопису став основов дефінітивного тексту правил правопису по часточній управі што доволило зачати друковати планованы ід кодифікації публікації по їх правописній управі.

З боку наших нежычливців проект правил був критикований з ушытких боків, але о тім, же єм трафив до жывого, пересвідчила ня главно страшно остра реакція на мою штудію, публіковану уж правописом з проекту правил в Народных новинках ч. 32 – 33/94 **Дакотры знакы русиньских діалектів Словеньска в порівнаню з руськыма і українськыма діалектамы**. Быв то кус скорочений і управений текст выступлєнїя на меджінародній конференції Сполочны тенденції розвитку славянських языків (Сосновець, Польско) 20. – 21. мая 1994. В своїм рефераті єм ся старав доказати, же екзистують ушыткы условия і доказы на вытворїня русиньского літературного языка і же ся в нїм дадуть словом і писмом выразити научны выводы (нелем мої, але омного славнішых славістів) на реалізацію тых доказів. Быв єм дакус гордый і на факт, же мій реферат з інтересом выслухали і позітивно на нєго реаговали напр. **проф. Г. Фонтаньскі** з містной універзіты, **проф. П. Адамец** з пражской Карловой універзіты (мій бывший професор сінтаксісу на тій універзіті) і многы іншы. Тото ушытко доведна ня дефінітивно пересвідчіло, же сьме на справній пути. Теперь уж зіставало главно задачов дослова выбоєвати на розлічных фронтох поволїня славностно выголосити кодифікацію. А же тых перешкоджінь было не десяткы, але стовкы, знають главно члєны Координачного выбору Русиньской оброды, де в тім часі, дозволю собі повісти же дость актївно, робив і я. Але найактївнїшым в тім ділі був А. Зозуляк як секретарь (таємник) выбору, в чім єм ся му снажив быти штонайхосеннїшым помічником, а то главно там, де было потребне высвітлєвати на міністерствах культуры, школства або в академії наук языкову проблематїку. О тых проблемах, як і о

проблемах з фінанціями уж было много пописане, зато ся не буду при них подробніше приставлєвати. Курто спомянути бы ем хотїв штось інше. Хто з координачного выбору знав, як бы ся мав реалізувати торжественный акт кодифікації языка, жебы одповідав меджінародным звиклостям і законам нашого штату? Нихто. Ушыткы, цалком справодно чекали одповідь од мене як од директора інштитуції, котра готовить матеріалы ку кодифікації (ани не так як од єдного з кодифікаторів, але як од члена Координачного выбору РО, бо тота організація іщі веце як 10 років по кодифікації твердила, же русиньскый язык кодифіковала она).

Што то є кодифікація языка і якый є кодифікованый язык, то мож было без проблемів найти в одборній літературі і в научных словниках, але што бы мав обяговати акт торжественного выголошіня кодифікації языка, то ем ся мусив подля архівных матеріалів і старшой одборной літературы іншпіровати близкыма славянськыма языками. Цілый програм того торжественного акту до найменшых подробностей ем предложыв КВ РО, котрый го схвалив і організачно приготовив. О подробностях уж тыж было дость много написане. Ту хочу подяковати – аз – з ІнфоРусина за інформацію о моім авторстві тексту главного документу кодифікації – Декларации, лем об'єктивных інформацій о кодифікаторах довгый час было дость мало.

І так, прошов торжественный акт кодифікації як ей перша часть і знову ся забывать на другу, пообідняйшу часть того акту, котра мала не менше значіня. Она мала указати (а і указала), же: 1. новокодифікованый язык ся буде мочи зачленити меджі остатні славянськы языки;

2. же він має много нереалізованных (з розлічных прічин) спроб єго кодифікації; 3. же ся може сміло зачленити до родини подобных малых языків (може ліпше бы было повісти – до родини языків малых народів); 4. же кодифікованов нормов мож выразити ушытко тото, што ся дасть выразити іншыма славянськыма і неславянськыма языками. Акурат о тоту часть програму – по славностнім выголошіню кодифікації ся омного веце интересовала і брала на ній участь славистічна еліта Словакії, акурат ту была оцінена в діскусії і в кулоарных бісідах работа кодифікаторів єдыма з найвызначнішых словакістів і інших славистів Словакії.

Як є знаме, на споминанім научнім семінарі были прочітаны три рефераты (проф. др. П. Р. Маґочі), проф. др. А. Дуліченко, др. наук, доц. др. В. Ябур, канд. філ. наук). Тематику і обяг тых рефератів сі каждый інтересуючий ся тов проблематиков міг і може найти і прочітати в прекрасній публікації *A New Slavic Language Is Born/Zrodil sa nový slovanský jazyk (The Rusyn Literary Language of Slovakia/Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku)*, котрой едітором (ці одповідным редактором) є П. Р. Маґочій³. Книжка была выдана в едіції Выходноевропейскы монографії видавательством Колумбійской універзіты в Нью Йорку в р. 1996. Тота научна публікація як перша на світі зачала шырити інформацію о тім, же в світі Славії ся обявив новый феномен званый – русиньскый літературный язык, а то нелем меджі славистами, але і остатнєм публіков, маючов интерес о карпаторусиньскый світ. Велику цінность набыла тота публікація і тым, же вступне слово к ній написав еден з найвызначнішых славистів світа Нікіта Ільіч Толстой, професор

• Погляд на часть участників святочного выголошіня кодифікації русиньского літературного языка 27. януара 1995 у Братіславі: теперішній кошицькый епарха Мгр. Мілан Хаутур (у першій ряді третій зліва), проф. Др. Павел Роберт Маґочій (четвертый зліва) і ТэЛіц, о. Франтішек Крайняк (пяты зліва). Фотка: А. З.

славянської філології на Штатній університеті в Москві і академік Російської академії наук, в котрім оцінив почін кодифікаторів а висловив своє увіріння, же тот язык буде приятый і ужываный во вшыткых сферах жывота.

Главну заслугу на выданю той публікації має проф. П. Р. Магочій, мено котрого є і буде навсе споєне із зродом русиньского літературного языка і новодобого русинства вообще. Є то чоловік, котрый стояв як при зроді научного приступу к формованю русиньского языка через ёго кодифікацію. Сьме вдячны за ёго неоціниму поміч при розвитку языка в сучасности і при ёго пропагації у світі. Хоць сам не лінгвіста, тот мудрый чоловік знав і знає, же розвиток і утриманя ся народа при жывоті без літературного языка не є можным. Робив і робить про благо русиньского народа і ёго языка із ушыткых сил і надієме ся, же іщі довго буде. Дякую Вам пане професоре за себе і за нас ушыткых, а к новому 2020 року і до далшого жывота од щірого сердця Вам вінчую многая і благая літа!

І так, перед двадцять пятама роками ся зродив новый славянський літературный язык із нашого материньского русиньского языка – а што далше або як далше? Такы вопросы собі многы клали і тогды, в часі ёго кодифікації а мусиме сі їх класти і тепер, в часі недостойной маніпуляції з ёго писомнов языковов нормов.

Уж при писані споминок к 15. рочніці торжественной кодифікації языка єм говорив і писав, же найвеце єм смутный з того, же по початочній евфорії, настав у нас дома якийсь злом. У світі нашы нормы оцінюють, о чім свідчить і факт, же міг быти выданный з підпоров Світового конгресу славистів зборник *Русиньский язык* як рівноцінный з іншыма славянськыма языками, лемже у нас дома дакотры ужывателі писомной подобы языка нелемже нароком не дотримують теперішні правописны нормы, але ани тоты з року 1994, хоць твердят, же ся к ним треба вернути назад. І надале собі думам, же тото порушования правописных норм (ці уж новых або старых) є кроком назад, перед рік 1994, кроком к ліквідації кодифікованой подобы языка. І надале собі думам, же тото порушования правописных норм выпливать найскоріше з якоїсь уражености з неакцептованя дакотрых їх пропозицій на зміну в правилах правопису, або може зато, же не были прямыма участниками схвалёваня новых правил. Не хотять порозуміти і надале, же ту уж є інштитуція, котра ся проблематиков языка заоберать на професіоналній, а тым і научній уровни. Тото не є і не може быти добра ситуація ани про тых, што хоснують новы правила, пишуть нима учебники, учать так штудентів і т. п., а тым веце про тых, што ігнорують єдны і другы нормы з будьяких причін. Тото нас знову розділює, плодить доконця ненависть і іде на руку тым, што ниякых Русинів з властным літературным языком не узнають.

Знову, як і перед десятима роками, підкреслюю, же тот проблем може вирішыти лем одборна діскусія в новинках, в журналах, на семінарах і под. Лем іщі раз підкреслюю – одборна діскусія, бо статі типу „засмічования языка“ явами з дакотрых діалектів, або аргументації типу „подля мене то мать быти так“ нигде не ведуть. Кедь бы був інтерес, я охотно одповім на вопросы з области графіки і ортографії і высвітлю свою позицію к ним, т. зн. чом єм меджі графічны знакы зачленив тоту ці іншу букву, або чом хоцькотре правописне правило є формуловане так, а не інакше, ці уж є то в правилах з р. 1994 або з р. 2005.

Беру то на себе зато, бо дотеперь ушыткы правила з графіки і ортографії формуловав я, але перед тым о вшыткых ся діскутовало в комісії. Знову єм подрбно прочітав свої запискы з діскусіей в языковій комісії, а хочу завірити, же єм не нашов ани єден проблем, о котрім бы ся не вела діскусія. Приклоніня к такому ці іншому формулованю правила залежало все од силы аргументації.

Занедовго, іщі в тім юбілейнім році, будуть выданы далшы правила русиньского правопису з невеликыма поправками, якы будуть подрбно высвітлены по їх выданю. І при їх формуловані єм ся старав помагати зо вшыткых сил, хоць тых сил, жаль, уж не є много.

На концю свого споминаня на минувших двадцять пять років од кодифікації і задумованя ся над екзистуючіма проблемами ся знову обертам (уж не перший раз) ід вшыткым конкретным особам і к ушыткым, хто тоты мої шорикы буде читати – зробме вшытко про тото, абы сьме ся зьєднотили як в правописі, так і в рішаню іншых пекучих проблемів жывота Русинів на Словакії. Проблематику літературного языка (а тым і правопису) бы мали робити люде выштудованы в области лінгвістики, главно славістики і русиністики. А покы іде о іншы области – ту треба запоіти ушытку інтелігенцію з розлічных областей і розлічных професій.

Наконець знову по десятих роках, бы-м сі доволив кус парафразовати слова із выступліня **проф. Юрія Ванька** на III. Міджінароднім конгресі русиньского языка в Кракові в тім змыслі, же **наш язык, як тогды так і тепер ся іщі все находить в ставі гляданя, што в історії языків не є ниякий новий яв. Але што є главне, треба ся з куртой історії нашого языка поучіти, добре схосновати, зле оправити на справне і іти дале.**

Ці ся нам в тім ділі буде дарити, залежить лем од нас. К тому нам ушыткым жычу до далшых років розвитку русиньского літературного языка много сил, много мудрых нападів од мудрых людей і охоты взаємного порозумліня.

Література:

- 1 – 2. Іщі раз о русиньській азбуці. НН 2/94. • Функція і правопис мягкого знака (ь) в русиньскім языку. НН 4/94. • Правила русиньского правопису. Проект. НН 26 – 27/94. • Має місто графема Ё в русиньскім языку? НН 51/97. • Charakteristika grafických a ortografických noriem rusínskeho jazyka. Zborník MEDACTA '97, Nitra, s. 1253-1256. • Русиньский язык на Словенську (став по кодифікації і перспектivy розвитку). Русин 1 – 2/2000, с. 2-6. • Rusínsky jazyk na Slovensku (stav po kodifikácii a perspektivy rozvoja). In: Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť. Red. J. Doruľa. Bratislava, Slavistický kabinet SAV 2000, s. 190-205. • Das Rusinische in der Slowakei (zu Stand und Entwicklungsperspektiven nach dach Kodifikation. In: Di sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende. Heidelberger Publikationen zur Slavistik. A. Linguistische Reihe. Band 10. Red. V. Pauser. Europäischer Verlag der Wissenschaftler Peter Lang. Heidelberg 200, s. 117-134.) • Rusínsky jazyk na Slovensku (súčasný stav a perspektivy rozvoja). In: Človek a spoločnosť (internetový časopis Spoločenskovedného ústavu SAV v Košiciach), 2000, s. 1-6. • Stav jazyka Rusínov od kodifikácie až po súčasnosť. In: XXXIV. Kazinczyhodni. Kosice 2003, s. 9-10 – tézy zborníka. • Літературный язык. Пряшівска Русь. In: Русиньский язык. Opolskie dziedzice języków słowiańskich. Red. P. R. Magocsi, Univ. Opolski – Instytut Filologii Polskiej. Opole, 2004, s. 147-210 (v spoluautorstve s A. Pliškovou). • Русиньский язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанём русиньского языка. Русин і НН, Пряшів 2005 (v spoluautorstve s A. Pliškovou), с. 128. • Орфо-

графічны проблемы і корекції в русиньскім языку в Словакії. Русин XVII./2007, с. 3-4. • К проблемам кодифікації русиньско-го языка. In : Studium Carpatho-Ruthenorum, ред. К. Копорова, 2010, с. 6-12. • І дакотры далшы In: Ladislav Dvonč: Slovenskí jazykovedci za roky 1974 – 1994 a 1995 – 2000. Veda, vyd. SAV Bratislava 1998 a 2002.

3. A New Slavic Language Is Born (The Rusyn Literary Language of Slovakia). Paul Robert Magocsi, editor. With an introductio by Nikita

I. Tolstoj, Russian Academy of Sciences. East European Monographs. Distributed by Columbia University Press, New York 1996/Zrodil sa nový slovanský jazyk (Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku). Paul Robert Magocsi, zodpovedný redaktor. Úvod Nikita I. Tolstoj, Ruská akadémia vied. Vychodoeurópske monografie. Vydavateľstvo Kolumbijskej univerzity, 1996.

4. Ванько, Юрій: Формування койне з літературних штандардів. In : Русин XVII., 4, 2007, ч. 7.

Мгр. Александер ЗОЗУЛЯК, Академія русиньскої культури на Словакії, Пряшів

Златыма буквама ся записав до історії возродного руху Русинів по році 1989

(80 років од народжіння Василя Турка-Гетеша)

Василь Турок-Гетеш був єден із першых, котры по році 1989 похопили, же конечно ся слободно можеме пригосити ку своїй – русиньскій народности, ку свому русиньскому языку. Але похопив то нелем своїм розумом, но і сердцём, бо він був Русин із Габурь, котрый ту узрїв світло світа в найтяжшых войновых часах – 8. януара року 1940.

Хоць походив з бідной рольницької родини, він ся хотів учіти, любив читати, зато за науков пішов по середній і на високу школу – на філософічну факулту аж до Братіславы, де ся міг набажити нелем науки, але і культури вообщє. Потім ся вернув на выход, зачав учітелєвати на середній школі в Пряшові, а праві ту сьме ся першыраз стрітили, кедь заступовав хворого учітеля на годинах словеньского языка і літературы. Мы вшыткы тогды зістали несподіваны ёго мімоучебниковыма знаньями, главно о словеньскій літературі і єй творцях, были сьме несподіваны ёго неформалным приступом ку студентам і інтересным выкладом учебного матеріалу.

Потім ся нашы дороги розышли: я пішов на високу школу, потім до української редакції, а він дале учітелєвав нелем у середній школі, але і на Православній богословській факулті. Лемже, як знам, уж тогды го тягало до театру, што ся му наконець ай сповнило, і міг наступити на місто драматурга. Но а з ёго приходом до пряшівского театру ту задув і свіжий вітор. Він зачав сполупрацювати і з іншыми, як домашніма режисерами, зачав до драматургічного плану выбєрати новы, нетрадічны, модерны gry, а тыж зачав перекладати їх до русиньского языка, дакотры творы драматізувати. Василь Турок приніс до театру світову модерну, але доказав і то, же в русиньскім языку ся дасть грати і світова класіка, а тым несподівав нелем театралну публіку в Пряшові, або по русиньскых селах, але і розпещеного театралного позерателя в Братіславі ці інде у світі. Припоміг значнов міров тому, же русиньскій Театер Александра Духновича ся став узнаваным, єдным із найліпшых на Словеньску і досправды високо профєсіональным театром. То зато, же Василь Турок мав ніс і щастя на добрых сполупрацювників – авторів і режисєрів гер, авторів музыкы, сцєны ці костюмів, а в непослїднім ряді на малый гєрецькый колєктів – як ся говорить, мала грудка, але самый сыр.

А ту, в театрі сьме ся по довгых роках зась стрітили – він як драматург, пізніше режисєр, а я як редактор українських новинок. Але він іщі перед баршановов революціїєв похопив, же кедь театр хоче служыти свому народу

– русиньскому, мусить грати по русиньскы. Так і мы тісно по революції похопили, же новинкы, часописы, книжкы про Русинів треба выдавати по русиньскы. А праві він нам то уможнив ведно з тогдышнім директором театру Ярославом Сисаком, кедь нам в театрі выділили єдну пивнічну містность, потребный канцєларьскый бутор і пару машынок на писаня – і ту vznikла нова русиньска редакція, котрой він був отцём-створитєлєм при наших дебатах у театралнім буфеті.

Але він був нелем при зачатках русиньской періодичной і неперіодичной прєсы, але скоро при вшыткім в області русиньской культуры ці масмедій. Памятам яку році 1990 го у Лабірцю зволили за прєсєду першой у нашій

• Бывшій прєсєда Русиньской оброды на Словеньску і прєсєда Світовой рады Русинів – Василь Турок-Гетеш з позиціїєв своїх функцій часто ся добывав прав і реалізації цілів Русинів і на найвысшій уровни, як то видно на фотціє в розговорі з бывшым прєзідєнтом Словакії – Рудолфом Шустєром (справа).

країні русиньської культурно-народностной організації – Русиньської оброди а на ей челі він стояв найдовше і в найтяжшых часах, кедь сьме мали копу нежычливців у тім, што сьме зачали творити. Пам'ятам і на першый Світовий конгрес Русинів, тыж у Меджілабірцях, кедь го зволили за першого председу і тягав тоту нележку кару повных десять років. Тягав і цілу кару русинства, мож образно повісти – театр, редакцію, Оброду, Конгрес, і пустив ся здобывати далше скоро неможне: **жебы Русины кодифіковали свій материньскый язык на літературный, жебы ся не ганьбили признати ку свому роду і языку при списованю людей такой у 1991 році**, жебы Русины мали своє русиньске выселаня в розгласі і телевизії, жебы мали свій музей (в яким, наприклад, у Свіднику є на 99 процент експонатів русиньскых, лем не ніс і не несе чисто русиньску назву. Аж на тото послідне за помочи ёго сполупрацowników, а я мав тоту честь і можность быти ёго сполупрацownikом-таёмником як у Русиньській оброді, так у Світовім конгресі Русинів, ся ёму і нам подарило за roky тяжкого снажіня досягнути вшытко, што сьме сі перед себе поставили як головны цілі. Кебы сьме втогды і тото были досягли (Музей русиньской культуры по одході до вічності В. Турка наконець vznikнув у Пряшові), міг він іщі спокійніше спати у вічнім сні.

Але може го гріти при сердцю то, же сьме русиньскый язык нелем кодифіковали, завели до масмедій, але главно до школ – основных, середней і на високу школу (Пряшівску універзіту в Пряшові, Інштитут русиньского языка і культуры). Шкода, же він не був при тім, кедь ся зачали приімати першы штуденты, котры ся можуть приголосити на бакаларьскы, магістерьскы і докторантьскы штудії русиньского языка в комбинації з іншыма предметами. Наісто бы мав з того радость, бо і то зачало з нічого, респ. з ёго ініціативы, кедь сьме при Русиньській оброді в році 1993 заложили Інштитут русиньского языка і культуры, котрый пізніше як одділіня перешов на Пряшівску універзіту.

Сиджу над компютером і снажу ся написати іщі пару щірых слов о моім „сполубоєвникови“ – Василєви Туркови, пару правдивых фактів о ёго снажіню, роботі. Не є то легке, бо о нім мож бы было написати цілу книжку, а як він мі колись повів „лем ты то можеш зробити, кедь я то не зроблю“. Гей, ёго жывот і робота выйдуть на єдну книжку, може, даколи і світло світа узрїє, бо є на што споминати – кілько сьме приправили вшеліяких громад, діскусій, навців найвысшых представителів Словенська і бывшого Чесько-Словенська, кількораз сьме перешли на авті тот наш русиньскый регіон, кількораз требало дашто повісти, выступити, выбавити... А він то знав. Быв добрым оратором, некомпромісным чоловіком у тім, што сьме хотїли про Русинів досягнути, знав і твердов руков по столі вдарити, жебы мовчали тоты, котры не мають што до діла повісти, але лем штось „балакають“.

Василь Турок-Гетеш не був легка натура, многораз сьме полемізовали і повадили ся. Він був твердый противник, то можу потвердити, як і многы іншы. Але ёго тверда натура у твердых зачатках русинства была на місті, бо слабшы по нім такой ся vzdали функцій, лем кедь настали першы проблемы. Він ні, він „ся бив“ за Русинів, за русиньскы діла як лев, а то і на Раді влады СР

• Отець духовный із Камюнки і знама особность у русиньскім і церковнім русі – Франтішек Крайняк з нагоды 1. выроча смерти Василя Турка пришов ся особно помолити ку ёго гробу на цінтерю в Пряшові. Фотка: П. К., мол.

про народности, котрой був свого часу членом. Быв і в інших органах, а всягды выступав принципіально, прорусиньскы.

Зато як першого го оцінили нашым найвысшым русиньскым оцінінем – „русиньскым Оскаром у формі бронзового карпатського медвідя“ – **Премієв за визна-мне діло про русиньскый народ**, котре уділює Карпаторусиньскый научный центр у США і фінанцовав го русиньскый філантроп з Канады Штефан Чепа. Василь Турок в культурі і русинстві вообщє вырыв глибоку борозду, але помyselный плуг выпав нечекано з ёго рук, кедь сьме ся дізнали нерадостну новину, же перешов до вічності. Стало ся так **7. новембра 2005 року**. В. Турок хыбує русиньській і словенській культурі, хыбує русиньскому руху, русиньскому театру, де якраз він удавав лінію на поступ допереду. Не дожив ся ани своєї послідней премеры як драматург і перекладатель класічної гры Чехова – Дядя Ваня, самособов, же по русиньскы, яка ся рихтовала на 2. децембра 2005. Осиротів Театер А. Духновіча, осиротів русиньскый світ, котрый стратив свого вірного сына. Але єдно знаме наісто: **Не забудеме на нєго, бо він є в нас вшыткых – в ёго бывшых сполупрацowników, але і у ёго двох здатных сынах.**

Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н., Інститут русинського язика і культури Пряшівської універзیتی в Пряшові, Словакія

Науковы здобытя професора Павла Роберта Маґочія

(Ку 75-рочу од дня народжіня)

Проф. Др. Павел Роберт Маґочій є визнамным історіком світового мена, україністом, русиністом, картографом і культурно-сполоченьскым діятелём. Народив ся 26. януара 1945 у місті Енґлвуд, штат Нью Джерзі у Споєных штатах Америки.

Скончів Рутгерську універзиту (бакалар, 1966; маґістер, 1967). Далшы ёго научны штудії были звязаны з написанём дисертації на Принстонській універзиті (доктор філозофії (PhD) у фаху історії, 1972 р.) і баданём української історії (главно Галичі) в єднім із найпрестижнішых научных центрів – Гарвардській універзиті, яки тырвали до 1976 року (Рядный член Академічного научного общества, 1976).

У році 1980 молодой научный працювник став на чело катедры українських штудій Торонтьской універзیتی (Chair of Ukrainian Studies), што было доводом ёго переходу на нове місце бываня до Канады. У тій функції є науковець уж 40 років, і за тот час своїм неперестанным діятельством як науковець, універзитный учітель, видаватель і научный манажер досяг значне підвышіня статусу той научной інштитуції. О тім свідчать ёго фундаменталны роботы, котры были надрукованы під веджінём споминаной універзитной катедры або самой Торонтьской універзیتی. Єдночасно П. Р. Маґочій зачав з выдаванём Гарвардської серії українських штудій, був ей першым редактором (1979 – 1982).

Систематичне навчаня історії України і ей регіонів довило науковцёви сформовати свій ориґіналный погляд на тот вопрос і в істім змыслі слова приправити першу історію України. Вшыткы історіци-україністы перед Маґочіём (почінаючи, правдоподобно, од М. Грушевського) снажили ся уж скоріше написати історію українського народа (цілком виправданого субекту історії!), але не української державы. **А проф. П. Р. Маґочій ся заміряв на історію теріторій, яки занимають сучасна держава Україна.**

Еволюція Маґочіёвого розуміня України і ей глобалной ролі у Централній Європі слідна у найважнішых аналітичных роботах науковця: «*A History of Ukraine*» (1996, 784 с.), «*Історія України*» (2007, 640 с.), «*A History of Ukraine: An Illustrated History*» (2007, 340 с.), «*A History of Ukraine*» (2010, 894 с.), «*Ляюстрована історія України*» (2012, 448 с.) і, наконець, у концептуално завершеній історичній синтезі «*Україна: Історія її земель та народів*» (Ужгород, 2012, 816 с.), яка днесь з великым успіхом представлена на книжнім торгу України, жадана в науковых колах, у студентській громаді, як і політичнов і інтелектуалнов елітов України. Хоць, як ся признавать сам автор, першы книжки з історії він писав не про читателя в Україні, але жебы

познакомити з богатов історичнов минулостёв шыроковы анґлоязычны кола Северной Америки.

Так ся стало, же по здобыттю незалежности України у році 1991 вшыткы «історії» і «історійкы», выдаваны марксістично-ленінсков історичнов псевдонауков, про сучасників нараз ся перетворили на московску макулатуру. Україна (од основных школ по академічны інштитуції) наісто потребовала мати нову, історично продуману концепцію своїй минулости як ключ до розуміня геополітичных, народных і народностных процесів, котры обсягли нову державу.

Може то парадокс, а може факт звязаности української діаспори Северной Америки, але вшыткы три першы «Історії України» нового часу обявили ся праві в Канаді, написаны канадськыма авторами. Окрем професора Маґочія, авторами двох інших бадань стали Орест Субтельний і Сергій Єкельчик. Вшыткы три авторьскы концепції визнамно вплинули на формованя народной свідомости Українців у часі будованя новой державы. Але, на наш погляд, лем роботы професора Маґочія стали ся тым містком, який доволює моделувати модерну Україну будучности – поліетнічну, із силным центром і самобытныма регіонами, самопостачалну в економічнім змыслі, европску подля моралных і інтелектуалных цінностей. Іншыма словами, концепція пути України, запропонована проф. Маґочіём, запричінила реалну революцію у розуміні того, што є історія України – історія ей главной народности або сума історій вшыткых народів, що традично заселяли і заселяють просторы, яки охоплює сучасна держава Україна?!

Новаторьскый приступ выжадовав од бадателя накреслити розвиток вшыткых народів і культур, яки будьколи екзистовали на Україні. На розділ од выше спомянутых верзій історій України, у книгах Маґочія Росіяне, Поляци, Жыдове, карпатьскы Русины, кримскы Татари, Німці, Румуны, Грекы ведно з іншыма народами, котры жыють на теріторії України, суть поважованы за неодділну часть української історії, а не просто як супротивници етнічных Українців у їх властнім довгорочнім бою за народне прожытя. І того віджіня є достаточнов гаранціёв того, же ёго научны роботы пройдуць выпробованём часу і будуть потребны в будучности.

Вывживаючи богату доказову базу, автор української історії поступно поперать історичны міты, якими были

переповнены учебники комуністичної минулості: же Московія якби была дідічом Києвської Русі, же Крим то російська земля, а Україна – то земля Українців і под.

Тов науков дорогов науковець заняв невыгодну позицію. Може, у першій ряді то было звязане з ёго гляданями своїх етнічних корінів, што є характерістичне про емігрантські громады Америки. І то привело ёго у 1968 році на выход тогдышній Чехословакії, окупованой прямо перед ёго очами Советським союзом. Ту ся вшытко у судьбі молодого бадателя змішало докопы – масовы протесты проти окупації, зажиткы із спознання «соціалістичной» реалности на тім боці Желізной опоны, найджіня родічовской землі, яка ся зачінала на выход од советсько-чехословацьких меджіштатных граніць, заказ навщівы, і... залюблїня до дівкы з русиньского села Вышня Яблінка на Выходній Словакії, з котров ся повинчав.

Є правдов, же в тім часі советська пропаганда в СССР і у державах так званого соціалістичного табору уж скоро четвертину стороча твердила, же Русинів не є, же они свідомо вросли в українство. Не суть русиньскы школы, русиньске радіо, театр, преса, універзіта, видавательства, книжки – вшытко того даколи было, але советскы «ослободителі» вшытко то заказали. Доконця і русиньску народность! Ідентіфіковати ся Русином (не Українцем!) у СССР значіло брати на себе гріх «буржоазного націоналісты», а з тым советська тоталітна сістема поховала ся твердо...

Пройде много років і една з популярных книг **«Народ нізвідки: Люстрована історія карпаторусинів»** проф. П. Магочія завершать ся словами: **«Карпаторусини існували в минулому. Вони існують сьгодні. Вони будуть існувати в майбутньому».**

Меджі першым Магочієвым дотыком із землїв своїх предків і днешніма днями прошло пятьдесят років. То суть десятьроча плоднй работы у карпаторусинстві. Але то тыж причіна многорочной обштрукції. Тоту чінило науковцєви націоналістичне крыло української діаспори у Канаді, яке екзистовало, як ся о тім образно высловив канадський політолог українського походжіня, японознаватель Тарас Кузє, «у властній вежі зо слоновой кости». Діаспора, хоць духом была антисоветська, але тыж поважовала возроджіня русинства Zufалым наміром ослабити українську народну ідею.

Ставши на чело катедры українських штудій і єдночасно зачавши штудії з карпаторусинства, науковець дістав ся до перестрільбы як українських націонал-радікалів Северной Америки, так і советської сістемы, а по році 1991 – до великой критікы провладных українських націоналістичных кол, ба веце – влады незалежной України, яка тыж екзистовала (і дале екзистує!) «у властній вежі із слоновой кости», не здатна быти согласна зо «сепаратістичным» русинством і выпестованов українсков унітарностєв.

То є реалный факт: вклад «русиньского» науковця-україністы вшеляк принижовали як у Канаді, так і в Україні або Словакії, ігноровали, принимали настражено, глядаючи в ёго научных выслідках компромітацію і скрыту в розповіді «бомбу спомаленой дії». Вшыткы тоты обвинїня легко было обыйти, перемінити на вавріны вітязя, якби не было ёго карпаторусиньских бадань.

Коли на початку 1970-ых років молодой бадатель выбрав за стратегічну тему своїх научных бадань проблему формования русиньской народной свідомости, то указало комплікованость вирішіня того проблему в будучности. Русинство, законсервоване тоталітными режімами, нигде ся не стратило. Піддане заказу, оно ся розвивало подля законів внутрішній логікы, поступно вызрївало в глупинах держав-анексантів, а од часу баршановой революції конца 80-ых років ХХ. стороча знову ся обявило про себе в Україні, Словакії, Чехії, Польщі, Мадярщині і Румунії. (У Сербії і Хорватії з узнанєм русиньской народности николи не были проблемы). Новы демокрації ся вшеляк поставили ід тому налігавому проблему – обновлію народности. Найгірше ся тот проблем вирішує в Україні!

Праві ту бы требало выужыти скушености науковця-русиністы П. Р. Магочія, ёго фундаменталны работы, такы як **«The Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus', 1848–1948»** (1978), ей український переклад **«Формування національної свідомости: Підкарпатська Русь, 1848 – 1948»** (1994; у 2015 р. было заплановане третє виданя); **«Carpatho-Rusin Studies: An Annotated Bibliography»** (штыри томы: 1988, 1998, 2004, 2011); **«Our People: Carpatho-Rusins and Their Descendants In North America»** («Наш народ», штыри виданя: 1984, 1985, 1994, 2005); **«Русины на Словеньску: Історичный перегляд»** (1993 р. – в англійськым языку, 1994 р. – у русиньскім і словацькым языках), двойтомник **«Of the Making of Nationalities There is No End»** (1999), ёго практичны конверзачны приручникы **«Let's Speak Rusyn/ Бісідуйме/Говорім/Бешедуйме по-руськы»** (три языковы варіанты; 1976, 1978, 1989, 1997), (позн. ред.: послідне виданя вышло в році 2014 як **«Let's Speak Rusyn/Бісідуйме по-руськы/Bisyduime po rusyn'skŭ»**; ёго мапу **«Росселеня карпатських русинів»** (1996, 1998), яка фіксує вшыткы заселены пункты на історічных теріторіях проживаня Русинів. Наконєць, підсиліню ідентічности русиньского народа в новых демократічных державах Централной Європы визнажно помагаты научно-популярне виданя П. Р. Магочія **«Народ нізвідки: Люстрована історія карпаторусинів»**. Реалізація того мега-проекту тырвала скоро десять років (2006 – 2014); за тот час книжка узрїла світло світа у десятєх языках – карпаторусиньскім, англійськым, українськым, чеськым, словацькым, румуньскым, мадьярськым, войводинорусиньскім, хорватськым і польськым. Цілковый тіраж – выше 22 тисіач фалатків.

Під главнов редакцієв проф. П. Р. Магочія вышла англоязычна **“Encyclopedia of Rusyn History and Culture”** (2002 р., друге виданя – 2006 р.), в якій споєне снажіня выше двох десятков науковців-русиністы. Потім тот унікатна работа пришла на Україну, переложена до українського языка – **«Енциклопедія історії та культури карпатських русинів»** (Ужгород, 2010, 854 с.). Зміщена у книзі інформація доволять англоязычному і українському (у шыршій змыслі – славянськиму) читателєви глупше спознати історію, культуру, традиції карпатських Русинів. Тому помагаты і то, же **проф. Магочій є президентом-заснователєм Карпаторусиньского научно-бадательского центра в США** (1978 –). Центр ся стараты главні о серію научных перекладів

• Меджі важныма оцініняма науковця Павла Роберта Маґочія є і честный титул *Doctor honoris causa* Пряшівської універзити (1913). На фотці наш юбілант проф. П. Р. Маґочій (всередині) меджі двома ректорами – втогдышнім проф. ПНДр. Рене Матловічом, ПгД., ЛЛ.М. і сучасным Др. г. к. проф. ПгДр. Петром Конём, ПгД.

“Карпаторусинська класіка” (выдавать ся од 1987 р., вышло выше 15 томів).

До днешніх днів проф. Павел Роберт Маґочій є автором выше 600 научных работ з розлічных дісціплін – історії, картографії, бібліографії, языкознаательства, етнополітики і под. Векшына з них присвячена проблемам карпаторусиністики. Ёго публікації од самого початку выкликали і дале выкликують остры діскусії, главно в колах тых, хто не узнавать русинський народ. Але тоты работы, розмножены десятками журналів і новинок, стали ся важным фактором народного пробуджіня карпатських Русинів.

Він все в гушаві карпаторусинського руху возроджіня. Член-заснователь Світового конгресу Русинів (1991), член Світової рады Русинів (1991 – 2009), ей честный председа (2009 –), заснователь Русиньских недільных школ на Закарпатю, ініціатор і заснователь Меджінародной літнёй школы русиньского языка і культуры на Пряшівській універзиті у Пряшові «*Studium Carpatho-Ruthenorum*», але тыж ініціативный член іщі коло двох десятков розлічных організацій, фондів, научных комісій і под. Быв ініціатором скликаня научных конференцій з русиньской тематики у США і Европі, в т. ч. першого (1992), другого (1999), третёго (2007) і четвертого (2015) меджінародных конгресів русиньского языка.

За свою работу здобыв многы оцініня і титулы. Ме-

джі важныма оцініняма науковця є приятя до Академії наук Кралёвского общества Канады (1996), даня честного титулу *Doctor honoris causa* Пряшівської універзити (1913) і много інших. Самособов, оцініня – то лем окремы видны орьентачны пункты дуже плодной научной дороги проф. П. Р. Маґочія, який славить своє 75-роча. Ёго юбілей мож поважовати двоякым, бо він ославлює тыж 50 років научного діятельства, бо рівно пістороча перед тым як штудент другого рочника універзити надруковав свою першу научну роботу в америцькім часописі „*New York Times Magazine*“.

Попри тім вшыткім він зіставасть простым, скромным чоловіком, скушеним педагогом, вірным приятелём, надійным помічником, ерудованым сполубісідником, добрым знателём класічной музики, співаком церьковного хору, скушеним дегустатором вина, великым гурманом і надхненым любителём путованя, з яким автор тых рядків прошов тісячі і тісячі кілометрів.

З нагоды ёго юбілея желаме нашому приятелёви Павлови Робертови Маґочієви в першім ряді міцне здоровья і в другім ряді – іщі далшы інтересны і обявны научны і научно-популярны работы спід ёго пера.

(Скоріговав: А. З.)

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЯЗЫК КАРПАТЬСЬКИХ РУСИНІВ ПО РОЦІ 1989 (1)

Языковы конгресы в процесі формованя літературного языка карпатыськых Русинів

В процесі формованя літературного языка малых народів є барз важне выбрати правилны стратеги́чны крокы, на основі яких, мож буде дале регуларно розвивати формуючий ся літературный язык. Так тому є і в припаді русинського языка, де основным стратеги́чным кроком было спочатку організувати языковы семінары, респ. конгресы, на котрых бы ся становила або планувала путь далшого языкового розвою. Поступно тоты процеси языкового планованя здобыли в сфері русиністики важну роль. В сліду́ючій часті ся подробніше попозераме на языкове планованя, способы і выслідкы языкового манажменту в контексті карпаторусинського літературного языка, які ся рефлектовали на дотеперішніх штирех языковых конгресах. Представиме найвызначнішы темы, на котры были конгресы заміряны, і оціниме як ся реалізували настолены на них і зафіксованы в резолюціях задачі. Перейдеме поступно од початків зроду уведженого способу языкового планованя, т. є. од ідеї в рамках русинського народно-возродного руху по році 1989 реалізувати языковы конгресы як єден із способів языково манажменту, через формулацію їх стратеги́чных цілів і концепції і спробуємо оцінити міру реалізації задач приятых в резолюціях конгресів і їх наслідный вплив на розвою языка.

Початок языковых конгресів

Конець 80-х і зачаток 90-х років 20. ст. мож в новодобій історії русинського языка розуміти як початок новой етапы в приступі к рішаню языкового вопросу Русинів. Зачало ся народне возроджіння, вызначнов інтегралнов частев якого ся став процес кодифікації русинського літературного языка. Вопросом зіставало – який діалект ся має стати основов літературного языка. Другым вопросом суть односины з інтелігенціями інших народных орьєнтацій, котры на тоты процеси мають таксамо немалый вплив. Таки вопросы ся нігда не рішають просто, а то не лем у звязи з русинським языком, але і будяким іншым языком. Жебы здобыти языкову єдноту, респ. згуду, яка бы была прията штонайвекшов кількостев членів народа і єго інтелігенції, были заступцями інтелігенції з розлічных сфер організованы взаємны дискусії, де ся вопросы языка мали рішати. Стрічали ся на тзв. языковых конгресах, причім меджі першы з них належали конгресы скликаны у звязи з голандським

языком в Белгії в році 1849, з каталанським языком в році 1906, з білоруським языком в році 1926, з українським языком в році 1927, ці турецьким языком в році 1932.¹

Такий способ рішаня языкового вопросу Русинів, то значіть організувати стрітнутя (семінар, конгрес) з цілём дискутовати, вирішили прияти і представителі русинського народного руху на початку 90. років 20. стороча. Русинський вопрос навывше комплікувало розділїня Русинів до дакількох штатів протягом півстороча, наслідком якого в обшім ся перерушили контакты меджі карпатыськыма Русинами, а навывше їх бісідный язык ся дістав під міцный вплив штатного языка конкретной країны.

Імпулз к зачатю работ на створіню русинського літературного языка дав 1. Світовый конгрес Русинів, який ся в році 1991 одбыв у Меджілабірцях. Уж на тім конгресі був настолений вопрос кодифікації русинського языка, котрый у своїм рефераті коментовав скоро каждый выступаючий. Тогды было іщі активно чути опонентськы погляды ку кодифікації языка од дакотрых особ. Аргументовали і такыма поглядами, же народ бісідує розлічныма діалектамы, зато ся не буде дати, ба доконця ани не є реалной потреби створити єден язык.² За круг сімпатізантів кодифікації опоновав професор Торонтської університету, історік Павел Роберт Магочій словами, же *„вшыткы народы бісідують різныма діалектамы“* а *„інтелігенція якраз і має задачу вирішыти тоту проблему“*.³ В рамках дискусій на тему языкового вопросу Русинів і способах єго рішаня в історічнім розвитку і в сучасности, дискутуючі вводили порівнания з іншыма языками, затоже многы языкознателі і кодифікаторы других языків стояли перед подобныма можностямы як Русины днесь. Они таксамо мусили выберати єден діалект за основу літературной нормы, прияти меджідіалектный языковый консензус, або ся могли вернути к даякій історічній літературній формі. Перед такыма можностямы все стояла інтелігенція і лінгвісты, кедь ся намагали створити окремы літературны языки. П. Р. Магочій на першім Світовім конгресі Русинів в Меджілабірцях то ілюстровав на конкретных прикладах: *„Перед такым вопросом стояв Гус в припаді чеського языка, Лутер в припаді німецького, Штур в припаді словацького, Караджіч в припаді сербского, Містраль в припаді провенсальского языка і много інших народных діятелів“*.⁴ Пізніше тогдышній председа Русинської оброды і Світовой рады Русинів Василь Турок⁵ попросив професора П. Р. Магочія, як вызначну особность у світі науки і карпаторусиністики окреме, помочі зорганізувати першы інтеррегіональный „робочій семінар“ – який

пізніше вошов до історії русиньского языка під назвов *Першый конгрес русиньского языка*, і отворити так шыршу діскусію о далшых языковых планах.

Тематика языковых конгресів

Тематичне заміряня языковых конгресів ся значно орьєнтовало на фунгованя языка в розлічных сферах ёго вжываня. Першый языковий конгрес був вынятковий тым, же ёго главным заміром было координувати роботы над кодифікаціев русиньского языка у вшыткых регіонах. Беручі до увагы факт, же іщі все было чути опонентьскы погляды дементуючі окремость русиньского языка і ёго права на екзистенцію як літературного, резоновали на першім языковім конгресі і рефераты вывертаючі такы позиції. Темы, котры на конгресі были отворены, были переважно звязаны зо створінём сполочной інтеррегіональной комісії, потребов створіня одборных інштитуцій, якы ся будуть займати языком і языковим планованём з теоретичного і практичного боку, з вирішінём вопросу єднотной графемічной сістемы, але і з выдаванём одборной і красной літературы. Значно обговорёванов темов як першого, так і слідуючіх языковых конгресів было заведжіня языка до навчаня в школьській сістемі.

Періодічно ся обговорёвала на вшыткых дотеперішніх конгресах і тема вжываня русиньского языка в конфесіоналній сфері. Крокы на ёго практичне вжываня зачали розвивати народно орьєнтованы священици іщі у 80. роках 20. ст., коли вирішили зробити переклады релігійных текстів до русиньского языка у властній редакційній нормі.

Конгресы русиньского языка были звычайно розділены до тематічных секцій, із заключінь котрых ся дефіновали окремы пункты до резолюцій. Релатівно новов темов, котра ся обявила аж на остатнім языковім конгресі (2015), была презентація і оцініня аплікації языковых прав русиньской народностной меншыны на основі приятых обовязків Словакії як сігнатарьской країны Европской харты регіональных або меншынових языків.⁶ На конгресах ся презентують тыж конкретны языковы проблемы і рекомендації на їх рішаня. Хоць у кождім регіоні є языкова сітуація на цалком іншій уровни, суть і вопросы або темы сполочного характеру.

Імплементация резолюцій і заключінь языковых конгресів у практиці

Найважнішым выслідком языковых конгресів є імплементация заключінь і резолюцій, якы были на них прияты. До якої міры ся практично реалізували, будеме аналізувати у слідуючій підкапітолі.

Як уж сьме высше увели, шпеціфіков першого языкового конгресу было, же був зорганізований з цілём зачати координувати роботу над кодифікаціев русиньского языка в єднотливых регіонах. Не бісідуме ту о зачатю работ над кодифікаціев, бо тоты были

• *Одборна асістентка Інштитуту русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты – Мгр. Зденка Цітрякова, ПгД.*

зачаты, мож повісти, од „першых днів“ по революції. Лемже, правила правопису творили як авторы розлічных писмовых проявів, так писателі красной літературы, редакторы періодік, активісты обчаньских здружінь ці священици при перекладах – каждый по свому. І так vznikла путанія дакількох приватных норм з кірілічнов і латиньсков графічнов сістемов, котры нияк не могли репрезентувати літературный язык Русинів. Зато тот процес было треба зьєднотити і приступити к творіню норм одборно, ведно і главно координовано, жебы в результаті мож было приступити ід кодифікації русиньского языка.

На першім языковім конгресі были представлены практичны приклады з кодифікації языка і ёго фунгованя в школьській, але і в інших сферах жывота малых народів в Европі, як Ретороманів у Швейцарії, о котрых інформовав професор Джордж Дармс з Універзіты у Фрайбургу (реферат читав Вернер Карігет, ученый із Швейцарії), або Монеґасків в Монаку, о котрых інформовала професорка Елейн Молло з Універзіты в Ніс, і котры послужили в процесі далшого будованя стратегії і концепції як мотивація к рішаню языкового вопросу карпатських Русинів. Єдним з прикладів ефективного рішаня языкового вопросу Русинів могла быти Комісія про русиньский язык, якої задачов, подобно як і Комісії про монацький язык, представленій на конгресі, бы было рішати языковы проблемы, з научного боку обробляти язык і помагати і радити при освіті в данім языку.

Тот факт мотивовав пізніше русиньских лінгвістів створити языкову комісію, котра ся якраз даныма

проблемами займають. Елейн Молло таксамо представила приступ, з яким підходить Комісія про монацький язык к перебраню, респ. творіню новых слов про найновшы предметы каждоденной потреби. Уводиь, же їх „кодифікаторы языка радше зволять метафорічны поступы заложены на аналогії, а то з цілём, жебы заховати шпеціфічність свого языка“⁷. Подля такого прінципу были в русиньскім языку пізніше створены дакотры терміны з лінгвістики, напр. *назывники* (іменники – укр.; имена существительные – рос.; *podstatné mená* – слов.), *придавніки* (прикметники – укр.; имена прилагательные – рос.; *prídavné mená* – слов.), *містоназывники* (займенники – укр.; местоимения – рос.; *zámená* – слов.) і други.

Найвеце іншпіратівнов про Русинів ся стала презентація моделу створіня веце літературных штандартів про еден язык з пізнішим створінём одного сполочного нормативного літературного языка. Такый модел про розвой свого языка прияла скоро 40-тісячова народность Ретороманів у Швейцарії. Ретороманы понад 50 років в практиці хосновали шість варіантів літературного языка, каждый з властнов граматіков і словником, а тых шість варіантів ся тыж учили в школах в окремых кантонах. На їх основі аж в році 1982 сформовали сполочный літературный язык *rumantsch grischun*, який од року 1996 ся став четвертым урядным языком Швейцарії попри німецьким, італьскім і французьскім. Тот модел представив на конгресі Вернер Карігет, який словами професора Джорджа Дармса подробніше пописав концепцію, якої ся Ретороманы при творіню свого языка притримовали.

Як было уж з Резолюції I. Меджінародного конгресу русиньского языка видно, тот концепція, респ. стратегія ся стала взором, подля якого ся мало в рамках русиньского языка поступовати к досягнутю подобных результатів, які у своїм розвою досягли языки уведжених *малых* народів. На адресу Русинів ся Карігет высловив, же їх поважує за „окрему етнічну групу, котра бы мала быти, ба доконця мусить быти признана незалежныма державами, у котрых жыє“⁸. За важну задачу, реалізацієв якої мож помочи підвишню народной самосвідомости Русинів, поважує створіня народностного высиланя в русиньскім языку в радію і телевізії і формованя школьської сістемы в регіонах, де жыють Русины.⁹ З ёго одповіді на вопрос – ці мож і в сучасности кодифіковати літературный язык, мож было відіти, же ёго погляд на кодифікацію будькотрого языка і в сучасности є позітивный: „...Вопрос, ці кодифікація уже не є можна, ту не є на місці... кодифікація є все можна, доконця мусить ся зробити...“, но „...барз міцне знормованя, котре ся не дасть змінити, є мертве (...) кодифікація бы мала быти способна выразити status quo языка (...) часом ся каждый язык мінить, а тоты зміны бы мав наслідувати а подля них ся мініти і писмовый нормативный язык“¹⁰

12 пунктів Резолюції з першого языкового конгресу свідчило о тім, же Русины хотять піти путём такого моделу. То значить, же і русиньскій літературный язык ся мав зачати формувати аналогічно на основі

устных варіантів, респ. діалектів тых регіонів (штатів), де жыють Русины, спочатку окреме про каждый з них, т. є. Русины мали мати штири окремы русиньскы нормы, причім една норма до того часу уже ествовала – войводиньска, а поступно на їх основі бы ся мав зачати творити еден сполочный, цілорусиньскій язык (тзв. „койне“¹¹). Ту треба але підкреслити, же хоць в дакотрых кроках бы мож было робити уступки і зъєдночувати даны варіанты к єдному сполочному, ай так ся не дасть тот процес ускорити. Ретороманы тот процес завершили аж по 50-ёх роках фунгованя своїх окремых языковых варіантів, причім жыли в єдній державі, то значить же мали і єднакы условія про свій розвой. А в припаді Русинів ани по 28-ох роках од даного конгресу іщі не маєме кодифікованы і усталены вшыткы регіональны варіанты русиньского языка, не бісідуючі о тім, же в кожій державі мають Русины іншы условія на свій розвой.

(Продовжіня в далшій числі.)

ПОЗНАЧКЫ

- MAGOCSI, P. R., 2016. *Chrbtom k horám: Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov: UNIVERSUM, с. 478.
- МАГОЧІ, П. Р., 1992. Русины: новый, ци оновлений народ? (3 выступу проф. П. Р. Магочія на першім Світовім конгресі Русинів в Медзилабірцях). In: *Русин*, роч. II, ч. 2, с. 3.
- МАГОЧІ, П. Р., 1992. Русины: новый, ци оновлений народ? (3 выступу проф. П. Р. Магочія на першім Світовім конгресі Русинів в Медзилабірцях). In: *Русин*, роч. II, ч. 2, с. 3.
- МАГОЧІ, П. Р., 1992. Русины: новый, ци оновлений народ? (3 выступу проф. П. Р. Магочія на першім Світовім конгресі Русинів в Медзилабірцях). In: *Русин*, роч. II, ч. 2, с. 3.
- МАГОЧІЙ, П. Р. - І. ПОП, 2010. Турок-Гетеш Василь. In: П. Р. МАГОЧІЙ. - І. ПОП (eds.) *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 750.
- PLIŠKOVÁ, A., 2015. Rusínsky jazyk v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: K. КОПОРОВА (ed.) *Русиньскій літературный язык на Словакії: 20 років кодифікації*. (Зборник рефератів з IV. Меджінародного конгресу русиньского языка, Пряшів, 23. – 25. 09. 2015). Пряшів: ІРЯК ПУ, с. 202-231.
- МОЛЛО, Е., 1992. Ренесанція і кодифікація монацького языка. In: *Русин*, роч. II, ч. 5, 6, с. 54.
- КОПОРОВА, К., 1992. Маме, ці не маме право?: Анкета. In: *Народны новинкы*, роч. II, ч. 46, с. 3.
- КОПОРОВА, К., 1992. Маме, ці не маме право?: Анкета. In: *Народны новинкы*, роч. II, ч. 46, с. 3.
- КОПОРОВА, К., 1992. Маме, ці не маме право?: Анкета. In: *Народны новинкы*, роч. II, ч. 46, с. 3.
- Койне – наддіалектний комунікацыйный язык, котрый vznikнув з культурных ці політичних причін; функцыйный тіп языка, вивжываний як основне средство каждоденной комунікації з шыроким діапазоном комунікацыйных сфер в условіях регулярных соціальных контактів меджі носителями розлічных діалектів, етнолектів (варіантів языка) або языків.

ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2020 ч. 1

Дорогы читателі, в новім році 2020 Вам хочу зажелати міцне здоровя, велике щастя а вшытко, по чім Ваше серце тужить. На многая і благая літа!

На жаль, тогорочне перше число Поздравліня Русинів зачінаме смутнов новинов: еден із найзнамішых і найплоднішых русиньскых писателів на Словакії – **Миколай Ксеняк** в тых днях одышов до вічності.

А як є звыком, перше новорочне Поздравліня Русинів буде отворене выслідкам Літературного конкурзу Марії Мальцовской. 12. децембра 2019 ся в просторах Пряшівской універзіты в Пряшові одбыло завершіня ёго 6. рочника. До конкурзу ся в році 2019 приголосило девять авторів з поезієв і прозов, што але треба підчаркнути, з них дві мена были в области русиньской літературы цалком новы. По презентації і згодночіню засланых текстів каждого автора приступила порота к выголошіню выслідків конкурзу.

Третьє місце здобыла нова авторка **Марія Шмайдова** з весельма приповідками про діти і молодеж. Друге місце патрило **Юркови Харитунови** і ёго рефлексівній і духовній ліріці. А на першім місті скончіла авторка поезії, прозы і школьської драмы, авторка прозы **Червеньый берег** і ритмічных звірчых стишків – **Людміла Шандалова**. Вшыткым авторам гратулуєме і желаєме много творчых сил і іншпірації, жебы сьме ся з їх творчостєв стрітили і в рамках сего рочника конкурзу в році 2020.

В першій Поздравліню Русинів собі, самособов, можете прочітати укажку з творчости каждого з менованых авторів. А кебы Вам было мало, можете ту найти іщі стихи **Штефана Сухого** і прозаічний текст **Меланії Германовой**: Чорт і смерть.

Мгр. Міхал ПАВЛІЧ, ПгД., Пряшівска унівєтрзіта в Пряшові,
Центер языків і култур народностных меншын, Інштїтут русиньского языка і културы

Анна КУЗМЯКОВА, НН Інфо Русин

До русиньского літературного неба одышов писатель Миколай Ксеняк

Днесь з камюньского грекокалицького храму св. Петра і Павла зазвучали дзвони помершому **Миколаєви Ксенякови**. Днесь рано – 1-го фебруара 2020-го року, у віці 87 років, одышов до вічності русиньскый писатель Миколай Ксеняк з Ружомберку, родак із села Камюнка в Старолюбовнянськїм окресї. Миколай Ксеняк був довгорочным педагогом, русиньскым діятелєм, першым русиньскым байкарєм, другим председом Сполку русиньскых писателів Словеньска, автором богатой русиньской літературной творчости, автором многих статей у русиньській і словацькій пресї, лавреатом Премії Александра Духновіча за русиньску літературу, котру удїлює Карпаторусиньскый научный центр в США.

Автор дротарьской тематікы

Быв єдным з найактївнїшых авторів старшой генерації русиньскых писателів, котрого богату творчость творять главно байкы, література про діти і молодеж, поезія, проза, драматічны творы, повіданя ці автобіографічны тексты. Миколай Ксеняк був єдиным з русиньскых писателів, котрый свою літературну творчость присвятив темі русиньскых дротарів. Якраз на тоту тему написав книжку *Біда Русинів з дому выганяла* (книжку у 2002-ім році выдав Світовый конгрес Русинів), за котру був автор у 2003-ім році оцінений выше споминанов меджінароднов Премієв Александра Духновіча. У споминаній публікації ся находить і ёго здраматізована *Приповідка о дротарєви*, котра мала в 1994-ім році успішну премєру на сцені Театру Александра Духновіча в Пряшові. Многы ёго творы были презентованы в русиньській редакції Народностно-етнічного высыланя в Пряшові і в Кошіцях, ёго байкы часто декламовали участници Духновічового Пряшова – цілословацького конкурзу русиньской поезії, прозы, малых сценічных форм і народного розповіданя, на котрый часто приходив і сам автор Миколай Ксеняк. Родне село Камюнка, ёго жытелі і їх судьба были тым най-

основнішим жрідлом і інспірацієв богатої Ксенякової творчости. Окрем многих публікацій нас о тім пересвідчує книжка, котру під назвов *О камюньскых майстрах* (по камюньскы) іщі в 1994-ім році выдала Русиньска оброда. Василь Хома, першый председа Сполку русиньскых писателїв Словеньска, тоту книжку назвав русиньсков епопеєв. Коротко повіджено – книжка презентує цілорочный жывот, чім даколи жыло село Камюнка і ёго люде (церковны свята з традиціями і вшиткы роботы на газдівстві). Подля многих експертів тота публікація претендує на добрый русиньскый документ філмовой ці театралной подобы.

З біографії байкаря Ксеняка

Миколай Ксеняк ся народив 4-го децембра 1933 в бідній камюньській газдівській родині. По основній школі

в родній Камюнці пішов до Руськой гімназії в Пряшові, потім поступив на Інштитут руського языка і літературы в Празі. По ёго скончіню учітелёвав на основній школі в Ружомберку, пізніше ся став директором гімназії в тім місті, де одробив 23 roky. Хоць свій плодний жывот прожыв далеко од родной Камюнки, часто ся до нёй вертав нелем фізічно, але і своєв літературнов творчостєв. О любви до свого родного краю свідчать ёго слова: *„Родный край про мене значить студенку, з котрой черьпам цілый жывот. Тот, хто ся в тім краснім краю народив, хто вдыхнув ёго воздух, хто ся набрав родных співанок, приповідок, хто перешов тот край, хто там пас коровы, орав, сїяв, косив, тот не може забыти нігда на нёго, на людей, котры коло нёго жыли і котры го выховали...“*

Фотка: А. З.

Людміла ШАНДАЛОВА

СТИХЫ

Плыне дале

Плыне сі помалы
в давнім корыті з каміня
почата з гор
зогрїта сонцєм
вітром гласкана
бурєв бита
місячком стражена

Рїчка –
свідок людьской души
бы плач умыла
жажду напоїла
скаргы розрушила
щастя черкотала
любов впила
супутнічка жывота

на своїм хырбеті несе
каждую минуту
далеко, далеко,
до глубокого
найглубшого
... забытя

Під місячком

Пастырь їх заганять
із темной лучіны –
овечкы біленькы
світелка невинны

Попасать, вера їх
достойно з высоты
аж душа зніміла
з красоты – цливоты
На дражку джмурькають
скручену узенько

де мілый на краю
нукать мі серденько

Дві звізды близіцко
яснішы од других
притулны суть личком
збляднутым од тугы

В огні

Поломїнь белавый
над тїлом з ясіня
в языкох звездавых
бісїду почінать

О тім што выдал день –
же любов за думков
кладе ся на огень
з каждіцкым деревком

Поломїнь белавый
мазурку підскочїв
сповідї болячі
спалює спред очі

Стровить дня непокій
стоптать го аж на дні
а покы затихне –
душі є приємні

Лишка

Лабками у мокрій траві
за домом на бережку
стояла молода лишка
Міцно, гордо
В арджавім хвості ховала таємность
в блищачїх очах звездавость
Стрїтла ся з человеком
Предовго смотрила

Ани ся не гла
Бранила своє

місце під сонцєм
Є мі подобна

Дім

В меандрї потока
на чїстїм пляцу
під небеснов стрїхов
выріс новий дім

Як земне насїня
запустил корїня
нассав шум дубів
лучну пахоту
і джавот пташенят

Гніздочко людьске...

О найменшу лелію
постарано

Уж лем поливати
до ласкы

Годинкы

Тїкають по своємю
тік-так, тік-так
раз наганяють
другый раз припоминають
в найглубшій тихоті
неконечность

вшитко іде дале
довкола
а зась
а знова

лем сердце застало
на єднім місті
обернуте ку тобі
тік-так, тік-так

Осіння балада

Конечні
На драгу, на грудю, до поля
упали першы капкы
Требало
Ліниво ся спустили з небес
помалы, терезливо
прикрыли день
до густого сивого шлаета

У новых млаках
шпінаво скакали бомбульки

Шустіли в живій бісіді
Започав ся концерт
з дрібныма бубнами на парапеті

У мокрій наладі
почекам
може ся выяснить
у моім сердці

Квіток

Завитый до ніжности
пещеный в красоті
сонечком люблений

в приязни водічки
з даром пахоты
про людську радость
... на малу хвільку

*(Выбране з Літературного конкурзу Марії
Мальцовской, 1. місце, рік 2019.)*

Юрко ХАРИТУН

СТИХЫ

Правда така

Любов під стріхов
была потіхов
не лем у снах
Любов потіхов
буде і в моіх віршах
Любов не знає меджі
Не робить плоты навколо нас
Правда така
потіхов буде
на ціле жытя

Колись і так

Не од плуга
на челі борозды
Од думок зморщкы
Не од доджів
змокнута тварь
Слызы од жалів
течуть як потік
через хотарь
Не жыю лем у снах
Правда колись
і в моіх віршах

Выплю до дна

Хоць видно і так
Запалю свічку тогды
Люблю коли кліпкаты як ты
їі пах

як твого тіла
як на поді сухого сіна
Вечур запалю дві
Про мене будеш
як у фляшці коняк
Хоць з него спянню
но выпю до дна

Жажда

Прийдеш
Зістань до рана
І не май страх
Лем твої груди
рімаи будуть
у моіх віршах
Жажду загасиме водов
Жалі не треба
поможе любов
Ты не хотіла прийти
Рано сиджу під стріхов
Пю чорный кавей гіркий

Крыла поезії

Мої стихи як птахы
Стишкы пташенята
Можуть літати де хотять
Бо знають де їх гнізда
Насыплю їм
рїмів зернят
і вернуть ся назад
Поезію ношу в душі
яку мені не може ніхто взяти
Поезія у збірках
Дітина на маминых руках

Поезія крыла орла
на яких літам і я

Озве ся наш водопад

Колись было дівчат
як рыбок в ріках
Теперь схованы
як під корінём
у моіх віршах
Отворьте збіркы
Вірю там найдете
мої фрайкы

Молодость вернути лем на час
і скочіти під водопад
Пережыти насолоду
як мы там не раз

Яка краса

Яка краса
коли пташкы прилетять
із співом літо принесуть
і найдуть свої гнізда
Яка краса
коли на меджі
на гусельках чую грати сверщка
Їх співы
мелодії
будуть парадов у моіх віршах

Невіра

Невіра
як в плоті діра
Хто хоче там войде
Краде як за білого дня
Невіра
на душі діра
Можеш її ліпити
Сычіть як кобра
Невіра страшна

Фарбы дугы

Не знаю чом
тебе так любилы мотылї
Може думали же квіткы
што цвине в яри
Сїдали на плечі твої
на яких маеш фарбы дугы дотеперь
што світять і в ночі

*(Выбране з Літературного конкурзу
Марії Мальцовской, 2. місце, рік 2019.)*

Пришли до родини...

Стало ся раз, же єден з дідкових школярїв (дідко є учітель), пришов за ним а повів му: „Знам, пане учітелю, же любите псыкы, а моя сестра мать псика. Вна ся стягує на інше місто, але там го зо собов взяти не може. Не хочете того псика? Я го не мам, де тримати.“

Дідко довго роздумовав, але лем дотогды, докы псика не збачів. Было то мале руде сотворїня з носиком як кулька. Зведавы очка на нєго посмотрили, кедь го вытягли з ладічкы. Быв то рудый ратлик. Наш дідко не знав повісти – ні, не беру го. З таков ласков на нєго посмотрив, і як го уж брав ку собі, зачав го гласкати. Цалком ся притім забыв школяря попросити, яке мать мєно.

Псика взяв домів а аж там пришов на то, же є то дівча і же є без мєна. Но порадецєве были такой по руці на телефонній лінці. Выбер мєна быв чїсто нагодный, але мєно Стєла ся такой уяло. Стєла слухала на слово.

Дідко, як пришов домів, та дїтєм до телефону выкладав: „Дахто ся псика збавив, я ся на пошті по нєго заставив, і до ладічкы єм го забалив.“

Тїмонко не міг прийти од зачатку на вакації до дїдка, а зато ся лем фурт выпрошовав, што Стєла робить, де є, ці не є голодна або не має жажду. Тота днешня техніка є нескучочна – холем през компютер або мобіл ся дасть відїти, як праві Стєла вертить хвостиком, як собі хрумкать гранулкы, як ся валять по землі, а дідко ю тягать як даякый моп. Праві тото тяганя по землі мать Стєла найрадше, но таке пошкрябканя за ушком тыж не є планя вєц. Што є але найглавніше, Стєла є псик бітовый, але може быти і в домі. Але в зимі мусить быти схована днука, бо інакше бы замерзла. Дідко гварить, же ратлики не мать підсаду з грубой серсти.

Слїдуючу зиму ся стала така чудна вєц. Вонка на дворї были трїскучі морозы, так мінус пятнадцять під нулов. А тогды то пришло – бабка захранила далшого ратлика! Тот псик ся стратив і ніхто ся ку нєму не голосив. Надарьмо ся снажили і містьскы поліцайты найти того, кому ратлик патрив. Малє, рудє, худенькє, вымерзнутє створїня – ратлик, а к тому дівча. Ніхто не знав, де і як ся ту взяло. Вшыткого ся бояло, ходило зо стягнутым хвостиком, не вірячі нікому і боячі ся вшыткого. Як бы пришло з інакшой планєты.

Стало ся, же пришло до дідкового дому а было треба му выдумати мєно. І нашло ся – Лайка. Одтогды суть так два ратлики, два домашні псыкы членами дідковой і бабчиной родини. Но намойправду бабка уж даколи не знать, што з нима робити.

Што можуть два ратлики робити в домі?

Як суть ратлики Стєла і Лайка самы дома а дідко з бабков суть в роботї, є ту вопрос, што з вольным часом псыків. Тогды довго ніхто псикам не повість ніч таке як: „Тото не роб, не йдий там! Ідеш стады! Што то робиш?“

На ходбі суть папучі і топанкы.

„Што з нима робити,“ подумала собі Лайка і Стєла.

„Не можеме фурт жувати лем бабчины скоряны лодічкы або дідковы мохнаты папучі. Кебы ся так холем єдны

двері отворили до хыжки, дало бы ся кус вышантити.“

Бабка не любить, кедь псыкы выскочать на постіль. Іщі так на столець в кухні, та то ся дасть перебачити.

Раз ся нагодов стало, же ся отворили двері з ходбы на повалу. То было радости! Псыкы обігли вшыткы куты. На такой повалї суть вєці незвычайны – одкладать ся там вшытко, што не познають ані дїти, але ані псыкы. Іщі же заголовчата, котры ся не поужывають, суть одложены горі на полічці у ваку. І бабчины внучатка мають на повалі одложены грачкы, котры ся вытягують лем тогды, як дїти прийдуть на вакації. Но і псыкы то обявили. У ладічці были наскладаны дїтьскы кухенны ґраткы.

„Треба їх холем холем покоштовати, ці ся дадуть поживати. Ложічка і вилочка є мягша, але горночок є твердый як камінь, нияк раз ся не дасть розкусати,“ роздумує Лайка зо Стєлов гавкавчі наголос.

В далшім кутику був положений мїх з Майчиныма травками – лічівками.

„Тепер сьме обявили добре лежовиско,“ побрехують собі псыкы, но і так ся зачали крутили по мїху, жебы сі як найліпше лячі на тоту выдуману постільку. Довго ся але не утримали на єднім місці. Стачіло посмотрити до далшого кута а уж были на ножках.

Кедь уж пересмотрили вшыткы ґраткы, помїшали, поварили у них, потім полежали, до оч ім вдарив мїшок з невылушенов фасолєв.

„Та то уж будеме зась мати роботы,“ тїшыла ся Стєла і Лайка. Было то роботы на цілый час, покы був дідко з бабков в роботї. Зачало ся варїня, луціня фасолї, котре не мало конця-края. Ішло то ракетовов скоростєв. Псыкы хотїли дістати тоту фасолю аж до бабчиной кухні. Як бабка пришла домів, были струкы і вылуцена фасоля розтяганы по цілых сходах од повалы аж по двері, які вели з дому на двір.

„Нашы псыкы знають варити фасолю, іщі собі нашли і Біанчыны горночкы. Та то не може быти ані правда,“ чудовала ся бабка. Но при тїм, як відїла тото вшытко, та бы тому помалы і увїрила.

„Але ідете вонка, та што сьте ту наробили,“ гнівала ся бабка. Рада-нерада ся пустила до прятаня згоры аж долов по сходах. Скончіла долов в кухні а потім собі сіла на столець. В єднім кутї мала андулкы у клїтці а в другім акваріум з рыбками. Та то тыж звірятка домашні. Єдны суть тихы сполочници дїдка і бабкы, другы такы крічачі, же даколи ся то уж не дасть слухати. Іщі щастя, же і андулкы з рыбками ся не розгодли наварити даяку вечерю як псыкы. Як бы то допало, то нікто не знать.

Стєла з Лайков за тот час бігають по дворі. Одразу зачнуть дзвонити дзвоны з недалекой церькви. Стєла не може вытримати, жебы ся не припоїла своїм голоском ку дзвонам. Та то уж не лем Біанка мать колоратурный сопран. Стєла выспівує своїм тононькым брехавым голосом нараз із дзвонами, а то і три раз на день як дзвоны дзвонять рано, на обід і вечур. Меджітым Лайка в своїй ласці ку іншым звіряткам приїде ку дідковим заячікам і хоче ім поціловати лабкы. Іщі же тоты отворы в клїтках суть такы малы.

Дідко уж добрі познать, што псыкы докажуть, зато їх

не пушать барз близко ку заячікам. Псы суть псы а заяці суть заяці.

Дідко мать на столі нарихтований танірик зо саламов. Велика доброта є на дідковім танірику положена, знають то і псы. Дідко помалы їсть саламу. Пару колечок іщі зістало на танірику недоїджених.

„Мням, мням, вызерать, же уж то нихто не доїсть,“ смотрит на то Стела. Мать натренованы выскокы до вышкы. Натреновав ю дідко – чім высье піднимать колечко саламы, тым высье Стела з Лайков выскакують. Дідко ани теперь не забыв на Лайку і Стелу. Добрі знать, же они люблять выскаковати до вышкы за саламов. Най-

щастнішы суть, кедь колечко дістануть до папульки. Дідко їх за то погласкать. Спокійні собі потім повыходжають на дечку на гавч, де є на лежання найліпше місце на світі. Так пресні є то і з дітми. Бігають, нарозволікають повно грачок, потім треба глядати дакого, хто бы то вшытко попрятав, бо они уж лежать спокійно у своїх постільках. Даколи і мамка Майка звышує голос, так як бабка на псы. Но мамка свої діточкы і так любить, а наконець їх погласкать і притулить ку собі.

(Вибране з Літературного конкурзу Марії Мальцовской, 3. місце, рік 2019)

Штефан СУХЫЙ

Трете крыло

Заповідь

Дость намукариу-сь ся,
хоць есь ту лем гость.
Красу не зболік ты,
но та правду дость.

Радуй ся радости,
смутку довшый вік,
і поїдж колачі,
што живот напик.

Дякую, людкове,
же ем не осліп,
як і вы крачав ем,
бы пахнув мій слід.

Сіль

Вернув ся, што орав поле:
тіло терпне, мышляй¹ оре

Перед ним на голім столі –
кусок хліба, склянча соли.

Пребач, хлопе, гварить жена,
щі вечеря не зладжена.

Мі буде міла ай хвіля,
кедь тыцьну до соли хліба.

Жена з того посмутніла –
сіль на столі потемніла.

Згладив ї, як встав з-за стола
і сіль, як все, білов стала.

Сіль у рані, сіль у слызі,
сіль в думах о Хрісті-бозі.

Де ся зливать радость і біль,
там треба іти на сіль.

Русиньскы културісты

Ваше братство – соломняна
гужов у огню живота.
Огень тот съте вы наклали,
же вам буде полегота.

Бете ся про крохтя манны
нечестиво, неполіло².
Суть такы животны бої,
кедь ся стрілять лем насліпо.

Де вам народ і култура?
А хто выграв? Нула – нула...

Снігуляк

По засніженім дворі
біжать снігулякарі

зліплівати із снігу
створу сніжну холодну.

Ясніє в темній ночі,
та к ласці не одскочіть

і не прогварить слова
голова ледова.

Часто люде, я і ты,
наспіл сьме снігулякы.

Сонечным пробеш клинцём
лед, што ся зве сердцём?

Снігуляк, ой снігуляк...
Звонка – білый, дну чорняк.

Вывернутый дуб

Впала в літній бурьці
дубина сторічна.
Меджі небом й землёв
часто хвіля спрічна.

Хто-сь твердой натуры,
сила в тобі грає,
слухай души говор,
же доля твердша є.

Смотрю ген на дуба
з жалуднинов златов...
Што по мі зістане,
прошу ся завзято.

З тісячів жолудів
зростуть на ярь дубы,
а з тебе, людьщіно,
што за хосен буде?

Може впадеш в войні,
взлетиш до весміру,
лем наісто глядай
в бурях жытя віру.

Паданя, вставаня
най ті будуть близкы
і знай, же на землі
твое пособиско.

Змерьканя

Стоїть в шырім світі
хыжка крива крохтя,
над входом – застава,
на заставі – чортя
а під тым табліця
з куртов назвов – корчма.

Часто є ту барз горячо,
часто є ту барз болячо,
немайный додж в мысли...

¹ мышляй - мысль

² неполіло – нешыковні

Колиска солодке
нараз в тобі скысне.

Несуть сіліконы силы
в склянчатѣх півдецаковых,
абы слабы посилнили
ізплюндрованы оковы.

Дайте тому, што мурує,
што цмонькаты і покванькує,
темной манны без світила,
бы душу одняв од тіла.

З солодкого пришло гірко,
в погарі і в мысли – мілко,
на дні пропасти глибоко
варить ся песє молоко.

Кров забивать в тобі мысель
і страчать ся быты змысел.
Маш мышляю в мозгу мисці,
як у черешнёвій кістці.
І ті вшытко йде не так,
ість ты животохробак.

Мої живоробны каблы
розторгують чортодяблы,
в секторі прязного бога
ясніє огнёва дуга.

Есемеска госпуду Богу на Новый рік

Госпуди, так мы іщі ту сьме,
твої сироты з Бескідів!
Од нас час все щастя возьме,

якбы-сь нас ани не відів.
Світ марніє в своїм бігу
од алфы тай по омегу,
ты, боже наш, навсе так дай,
бы на земли возцарив рай.
Ах, есь в глибоках неба звїздов,
колесом у вічнім возі,
в голові ты звив мі гніздо,
што в поті топить ся і в слызі.
Вкаж світови божське сердце,
мы не хочеме тыж веце.
Кедь світелко, што бог мі дав,
єсть руснацьке а тым й боже,
хто бы го потупляти знав
й хто му доганяты може?!
Так нас коло сердця коле,
же славянськы побратове
нам на смітнику Европы
затыкають пястѣв роты.
І в священослужытелі
спрїчїняють ся ку тому,
же у твоїй обітелі
ніт місця нашому слову.
Пришли томкове й бабякы,
Русинів гнуть до бабкарні,
к твоїй правді нїт в них дякы,
кликаты ся на них – марні.
З твого помыслу взышли сьме,
так вшыткым іспомозь ай нам,
як чужім й такзваным своїм,
в пречістый входиме твій храм.
Ласка ку правді ня веде,
в тій пробі-м злобу не ховав,
но прошу, бы еси утримав
лем творчій свій орігінал.

Під церьковныма липами

Небес фрізуру колиська
взрїв єм з липовой колыскы.
По роках дома-м – щастный день,
а з моєй липы уж лем пень.
Йдеш мыслѣв до липовых жмень,
не внимаш, ці є ніч, ці день.
Пахне липова колыска
у наших снах, як колиська.
В конарївлю – цвіту внады,
в думных дуплях – давны меды.
Хлопцѣптахом быты треба,
кедь преш за пакоштунком неба.
Но лем што збачїш вершок,
здолы гнедь животик – страшок
гварить, же є твій цїмбора
і сперарь тя йти догоры.
Без роїв ос, чмїлів й пчїл
час полагодности замлїв.
Хваче ня то птахом быты...
З крылами, ці без крыл жыты?
Ты, серенчлива давнино,
скрыла есь ся або спиш?
Сїдай на тот пень липовый,
та так ня, хлопче, увидиш.
Жылот іншы чаї хлипаты,
лем сны сверщаты: Липа, липа...
Чей час рече, на кїлька днїв
єсь з того сна помолодїв.

*(Штефан Сухый: Трете крыло,
Пряшїв: Здружїня інтелїгенції
Русинів Словеньска, 2014,
ISBN 978-80-971779-1-1)*

Меланія ГЕРМАНОВА

Дітѣм про радость і поучїня

Чорт і смерть

– Мамо, подь дашто відіти. Скоро, скоро мамо, іщі-сь то не віділа.

– А што то, Меланє? Ёй, дівче моє злате, я тото віджу скоро каждый вечур. Отець мусив выграти в картах, та ховать під каміня, бо кедь не выграють а мусить Джурбови заплатити, та пак сі спід каміня выбераць.

– З Джурбом, мамо, з найвекшым биткарѣм у валалі – хлоп як гора, хмуравый, ани з оч му ніч добре не позе-рать, а з ним нянько заграть карты?

– Заграть?! Грать фурт, бо отець найліпшый грач у валалі, а Джурба – найліпшый подводник, ани з іншым грачом грати не буде, вітця дурить і оберать о пїнязі, як лем може. А кедь уж ся Джурбови не поведе, та пак отець выграты пїнязі ховать – віділа-сь, же де.

– Но а што потім? Што дале з тов выгров, кедь нянько ліпшый грач?

– Віділа-сь сама, де їх давать, але я пїнязі такой вечур, як заспить, повыберам – і по параді. Каждый вечур му дам з них на пиво...

– Іщі добрі, мамо, же наш нянько не є пїяк, не пє палін-ку, то уж бы був конець.

– Але Джурба до ся півдецакы ллїє, як до бочки, а отець му розказує – гварила мі то корчмарька, та іщі ай ёго тій брыдоті научіть – у валалі малокотрый хлоп погарик выллїє за облак, а не до гартанкы. Будеш відіти, дівче. Якбы сі отець не привыробив на сяговині, та бы нам до смїху не было.

– А ты, мамо, од рана до ночі трапиш і руки, і очі – через день на полю, в загороді, а вечур коло лампы – за машы-нов. Ці собі наш нянько тото цїнить, же каждый вечур пиво – дві?

– Хлоп є хлоп, а жена мусить мати розум і за хлопа.

Кажду коруну мушу пришпорити, бо хочеме од Кашубы ялівча купити. Наша коровка уж стара, третій рік ялова, а тото ялівча доброй файты – молоко з нёго выром тече. Уж половку на ню мам, а на другу ся змагам, але отець о тім не знать. Меланё, то зато, жебы не грав у корчмі гаваліра. А коло Джурбы шпоровливости не дожыє, лем біда обжыє.

– Такой запопадливой мамы і робітніці нїт в цілім валалі, Марько, як наша мама.

– А ты думаш, же я о тім не знам? Моле, якы красны сукнічкы і блузочкы нам вшыла, дівчатиска лем позерають. Но але і мы дві їй помагаме, гейже, мамо?

– Гей, Марько, гей, помагате мі обидві, як можете – прятаня, мытя мисок – то ваша работа, а Меланя зо мнов уж і на поле ходить, копати і не давам, але бурян гей, а памятайте, дівчата мої, же жена три вулгы дозерать, а хлоп – еден, а то іста правда. Добрі, же отець робітний, приробить з коничатём – то тыж велика поміч до обыстя.

– А не налетить на хоцьякы хлопскы дурноты.

– Але гей, дівче, перед двома роками ставки робив з хлопами. А на пінязі – хто програв, тот платив, а платив векшынов отець. Ці ся вам обом уж не вірить, як сьме охабили вітця і напішо пішли до Габуры до бабы? Місяць сьме там были. Отець ся вераже спамнятав – пришов за нами на возі. А од бабы дістав дас пять кулаків по плечох і дві по папулі – вернули сьме ся домів, а од ёго „ставме ся“ був одтогды спокій.

– А тото не напасть, мамо – карты? Вечарами у корчмі, намісто того, жебы нам повів даку приповідку або о своім дітінстві – я му тото, мамо, мушу выткнути.

– А я, мамо, люблю слухати ёго співанкы. Чом нам не співають?

– Діти, вшытко му вышмарьте на очі, бо лем раз сьте діти, а мав бы то тот ваш выхваленый нянько знати. Такы дівчата мать...

– Меланё, позерай, але лем споза фірганкы...

– І я хочу відіти, мамо – можу?

– І ты, Марько – обидві, але жебы вас не збачів!

– Михале, а то што там робиш з тыма камениками, так добрі єм іх поскладала, сухо на дворі, а ты якогось дябла фурт іх порушаш.

– Я іх порушав, Ганё? Та де там! Красуля іх порушала з лабами.

– Теперь перед Михалом? Чоловіче, бій ся Бога, Красуля уж веце як місяць у стайни.

– Та кобыла, веру же то Ірма з тыма лабами сталабала брылы.

– Одколи Ірма не підкована, іщі зо стайні не вышла, а брылы порушаны фурт. Дай їм покій, ты іх так як треба не повкладаш, а як віджу – червененькый єсь і плете ті ся язык, мамоно єдна. Тот Джурба уж тя цалком поджурбив, а як віджу і на погарча научів, то не чоловік, але Сатан-сатаньскый, бодай бы згорів без огня і дыму!

– Ты ся старай о бабскы плёткы, а я о свої хлопскы. Шмариш мі там на пиво, а ту таке філілюеш... Пішов до хыжы, а о годину заспав на постели облечений і обутый.

– Мам, а не підозривать тя нянё за пінязі під брылами?

– Ні, дівче, він підозривать Джурбу. Як выграць, та го позорує, а пак іх повыберать. Бо аде був підпитый, ховав пінязі, а я з боїска выслухала тоту ёго „мудру бісідоньку“ – вшытко єм барз добрі похопила.

– Гварь, мамо, яку то, што то за бісідонька. Досправды мудра?

– Можеш знати, дівче, яка мудра, кедь сам зо собов мовлов веце як пів години. А пінязі так поховав, же іх было видно, добрі, же не падало, лем слухай тоту мудроту: „Ты собі, Джурбоньку, Василю-пиячиску думаш, же ня выслідиш і вкрадеш мою выгру? Та фігу, фігу єдну найдеш!“

Кедь я перешов через розум своїй жені і не знать о моїх выгранных пінязёх, а она не такой махер, як ты, та ты ся повтерай, оближ собі гамбы! Але я тя днесь обіграю о порядный пінязь. Ты не грач, але бабрач. Як бы-сь не шпекуловав, та бы-сь зо мнов нігда не выгравав, але я сі на ты ты, слинтавко єдна коктава, од днесь порядні посвічу. Так отворені карты поперевертати, помінити червіня зо зелінём, вышника з нижником – тото, Джурбоньку, было послідній раз – присягам, вера Боже, послідній раз, бо веце я з тобов карты не грам, ани святому.

– Хвала Богу, мамо, же на то нянько не пришов, бо ани думати о тім не хочу.

– А ани не прийде. Я го од того Джурбы мушу одучіти, бо з фінджати в креденцю мі пропали вшыткы дрібны, а тото ся нігда не ставало. Уж і пінязі на ялівку єм сховала до шіфонера під лахы, але він і до шыфонера ходив, але пінязі під лахами, та не нашов.

– Мамо, тихо, нянё іде до хыжы, а якбачу мать під шапков, бо іде сі бухавчі.

– А то што за порядок, же вечеря не на столі, а я нароблений як тот кінь? Хочу такой відіти ідло на столі, а порядне, не хоцьяку юху.

– Же-сь кінь – то правда, але же нароблений – то веру уж правда не є.

– Я кінь, я кінь, кедь я кінь, та ты кобыла, налпо єдна налпицька, – нянько прибіг ку мамі і хотів ю бухнути. Я в моменті прибігла ід мамі і стала-м перед ню. Дістала-м таку, же аж ня дусило. Не од того бухнута, але од того, же в животі на ня нянько не же руку не підняв, але ани не звышыв голос. Тото ся в нашім обыстю стало першый раз. Плакала-м на цілу кухню, а зо мнов і Марька. Сановала ня, і бояла ся нянька. Мама нянькови ани слово... А нянько ся обернув ку мі і повів:

– Цыт, дітино, то было першый і послідній раз – я надарьмо бісідовати не звык. Лем собі поплач, нашто ся пхаш там, де не треба. Дістати мала мати, а не ты. А кедь ю будеш заставати, дістанеш іщі не таку... Скрутив ся і без вечері пішов спати облечений і обутый. Знесла-м тото дівадло.

– Дівче, не хотіла-м, але мушу ті повісти – з пінязей з хыжы мі хыбить 100 корун. Тото уж вера не є із церьковным порядком. Мушу добрі продумати, жебы го одбити од Джурбы, од карет і од корчмы – а я на то, дівче, прийду.

– Мамо, я ся аж трясю од страху, а моле, яка Марька перестрашена, гыкать сегінятко. Цыт, Марько. Мама нас обидві застане, не бій ся.

– Страхом собі, Меланё, не поможеме. Такой вечур ідеш до Цепка і попрось од Петя лахы на чорта. Тоты, што іх надівать кедь ходить по коляді з віфлеємцями. Не звідуй ся ніч, лем принесь лахы – пак порозумиш. Біж, а я приправлю вшытко остатне.

– Мамо, а што мам я робити, жебы-м ті помогла? Зроблю вшытко.

– Ты ся позбераш за Чорта, а я за Смерть. Я на ся возьму білу плахту, а до руки косу – готова Смерть. Голос зміню, а ты бісідовати не будеш, лем брукати, так як Цепків Петё, кедь є Чортом.

Іщі ся не стало, жебы з нашого обыстя пропав галер, а тепер схованы грошы, а ай так їх нашов – то уж пахне недобротов, отець зачав пити.

– Наперед ставки, тепер карты, а ку тому погарик. Я ти укажу тоты твої превеликы выгры. Або выгра, або програ. Ани довго не чекали на свій план. Згасили світло у кухні, стали собі переболочены у боїску за двері і позоровали свого „златого нянька“.

– Хотіла бы-сь мої пінязі, налпо една, – та фігу! Ты заробляш на молоці, а я в картах. Але днесь єм го порядні обограв – таку выгру іщі-м не мав, ціла корчма мі плескала, а я їм вшыткым розказав не по погарчати, але по півдеца – тількы пінязі, тількы пінязі. Буду їх мати дость і на карты, і на пиво, і на півдеца – што лем сі забажу...

– Ты, Василю, грач? Ты бідач, а не грач, а іщі ті тото мушу у корчмі повісти... бо іншак – жадны карты зо мнов не будеш грати, буду з іншыма, грачів у валалі як бандурчат в пивніці...

– Брум, бр, бр, бр, бр – выскочів Чорт з боїска у руках з деревяныма вилами, зачав штуряти до пяньного нянька рогами, трепати го хвостом, штуряти до нёго... Аж єм ся сама чудовала, же так докажу грати Чорта. – Бр, пияку, картёшу, биткарю еден, злодію домашній, крадёшу еден лакомый... Чорт му не дав ани дыху набрати, ани гамбу розняти, а на то з боїска вышла Смерть з косов: – Я Смерть з косов, а тепер ті голов скошу, жебы-сь не міг з Джурбом ся сходити, карты з ним грати і палінку пити, а цілій корчмі олдомаш розказовати. А пак іщі жену і діти бити, голов ті зато скошу! Збавлю твою родину картёша і пивокровцю пияцького!

– А тоту твою глупу голов намісто брылки буду давати – розумиш?! Тепер ті уж koniecь – обидві го били, товкли, крічали на нёго, дупкали. Конець ті концёвый, ты пияку еден!

– Ёй, матічко Божа, заваруй ня од Чорта і Смерти – я іщі не хочу вмерти. Мам жену і дві діти, корову і кобылу, обыстя... Треба ся мі о родину старати, діти кормити-жывити, а ты, Смертонько, мі хочеш голову скосити, а ты, Чорте задусити... Смерточко, Чортоньку – одпуціня, змілованя од вас прошу, обіцям вам, же ся уж нічого планого не допущу.

– Гварь, же од чого ся не допустиш – хочеме то чути, гварь...

– Уж в жывоті до корчмы не вступлю, погарик до рук не возьму.

– З чім погарик? Гварь, – Чортик го бухав вилами, дрыляв до нёго, бухав рогами, а Смерть понад голов му махала косов.

– Погарик з палінков. Знаш, Чортику і Смертонько, же я нігда палінку не пив. Єдно пивце, а ніч веце. То Джурбиско мі фурт наливав, а я дурный за вшытко платив.

– А присягнеш на тоты слова, ці лем з пяной головы до вітра бісидуєш? Бо ты не перед женов і дівков стоїш, але перед самым пекелным Чортом і Смертёв.

– Та я добрі віджу, перед кым стою. Боже милостивый, од страху ся трясу. Та то я, Михал, ся дожив такого суду!

– Принесь святой образ, кедь дакый маш, бо як видиме – ты ся ани Господа не боїш... Побіг до кухні і приніс образ – ікону Матери Божой.

– Клякний на коліна і перед тым образом присягай...

Клякнув: – Присягам, Мати Божа, на свою жену і діточкы, же веце на Джурбу ани не попозерам, од днешнёго дня до корчмы не вступлю, карты до рук веце не возьму,

зречу ся нелем палінкы, але і пива. Моя рука в жывоті ся не підойме на жену і діти. І не повім своїй родині єдно дивне і противне слово. – Так перед вами Чорте і Смерте, присягам – в тім мі, Боже, помагай, а ты, Мати Божа ня од того храни, бо уж єм з дому зачав пінязі красти, жену і дітину бити.

– Чули сьме тоту присягу, але нелем мы, але і Святы! Знаєш, што тя чекать, кедь тоты слова не дотримлеш? Смерть! Страшны пекелны муку там у моім пеклі!

Чорт іщі го раз бухнув рогами. Смерть страшні завыла, махла косов понад голову – і стратила ся за хыжов.

В боїску ся попереболікали і мигли за хыжу, одтамаль позоровали вітця. Сегінь іщі довго клячав перед образом, пак став, три раз ся перехрестив, пішов до кухні. Образ зависив на стіну. В кухні не было ани жены, ани Меланкы. Лем Марька сиділа облечена і перестрашена на постели.

– Марько, а де мати і Меланя?

– Пішли по вечери до Сивака, няньку, гварили, же довго не будуть, бо я ся сама бою.

Марька повіла, як ей мати наказала, не віділа ніч, што робили вшыткы троє на дворі. Мати не хотіла перестрашити свою молодшу дітинку, дость уж было Меланчиного страху.

– А ты, няньку, не був у корчмі? Не пив єсь палінку? Бо я ты барз люблю, але лем такого як теперь.

– Не бій ся, Марько, все буду такый.

Добрі, же ня не віділи ани една, як ня Чорт зо Смертёв навщівилі. Ёй, барз добрі, бо бы-м ся дома не обстав. Але уж ідуть, Марько, чути їх в сінёх...

Жена нароком рекла дівчатиску:

– Меланё, а наш пияк іщі не дома, якбач зась прийде підпитый і зачне ту комедії грати...

– Кебы лем комедії, мамо, лем жебы зась не скакав до биткы...

Чекали, што на то повість, бо двері до кухні были одхылены, знали, же чув вшытко.

– Веру же тот ваш недобрый газда і отець уж нігда не же пяный домів не вкочіть, але ани до корчмы веце ногів не ступить. Джурбу на дразі надалеко обыйде, а карты, – отворив шпаргет і шмарив до огня.

– Збавила-сь ня, жено, ставок, а Чорт зо Смертёв мі зроблять кончину, як порушу присягу.

– Якый Чорт? Яка Смерть? Меланё, чуєш тото, што я?

– Чую, мамо, добрі чую. Не віділа-м ани Чорта, ани жадну Смерть, але вірю нянёвым словам – наш нянько златый, нігда не був ани картёш, ани пияк, ани жадный биткарь. Добрі, же ся зрече Джурбы – тот є Чортом і Смертёв.

– Жебы Чортом і Смертёв був Джурба? Я нічому не розумлю.

– Чоловіче, Джурба є Чорт, а Смерть за ним прийде за ёго чортовы стваряня.

– Я знав, дівче, я знав, же ёму помагать якась нечїста сила. А то сам Чорт! Не дзбам, жебы му тота Смерть з косов такой голову зняла.

– Меланко, там під брылками на дворі схована моя велика выгра, найвекша в жывоті, але уж послідня. Выбери, дай матери, няй вам покупить, што вам треба. А пребачте за вшытко.

– Няньку наш златый, такого як Ты нїт веце під сонцём.

(Меланія Германова: Дітём про радость і поучіня, Пряшів: Академія русиньской културы, 2015 ISBN 978-80-89798-01-8, с. 61-70)

Половина меншыновых самосправ не інформує о языковых правах

Уповномочений влади СР про народностны меншыны Ласло Буковський (на фотці) про ТАСР повів, же што до языків народностных меншын, мусять вшыткы органы самосправы інформувати своїх жытелів, якы суть їх языковы права.

Аж половина тзв. меншыновых самосправ не інформує своїх жытелів о їх правах хоснованя языка меншыны. Повів то 14-го октобра 2019-го року про ТАСР уповномочений влади СР **по робочій стрічі зо старостами меншыновых сел в окресі Меджілабірці.**

„Можеме повісти, же села і органы самосправы затля не порозуміли, в позитівнім змыслі слова, же є ту даякый закон, котрый є платный і діючий 20 років, а при аплікації, нажаль, сьме дагде в половині,“ згорнув выслідкы тогорочної Справы о аплікованю языкового закона до практики Буковський із тым, же выслідкы суть ходем дакус ліпшы, як перед двома роками. Додав, же **інформації о дотримованю языкового закона, бы мали самосправы публікувати на урядных таблах, або на добрі відітелнім місці в уряді ці перед урядом, або на вейбсайті.**

Подля ёго слов, скором 50 процент сел без розділу на окремы языкы, тото не решпектують. Высловив ся і о абсенції двойязычных урядных формуларів, главно в ромскім, русиньскім і українськім языку. Цілем сучасных стріч з представителями самосправ є подля Буковського нелем інформованя о недостатках, але **главно дати методічну і одборну поміч у формі термінологічних словників і языковых робочих груп в рамках ёго уряду.** Далшым кроком, котрый хоче уряд уповномоченого в рамках языкового закона реалізувати є, же **вызве вшыткых веце як 600**

• Уповномочений уряду влади СР про народностны меншыны і етнічны групи Ласло Буковський.

меншыновых сел на Словакії, жебы одстранили конкретны недостаки до становленого терміну.

„Самосправы нас будуть повинны інформувати, до якої doby даны недостаки зліквідують.

В припадї, же не дійде до ліквідації недостатків, кедь буде потребне, дістанеме ся і ку даякым штрафам,“ додав Буковський з тым, же сакціонованя бере за послідне рішїня, як досягнути направи.

-ак-, zdroj: Народны новинкы Інфо Русин ч. 19/2019.

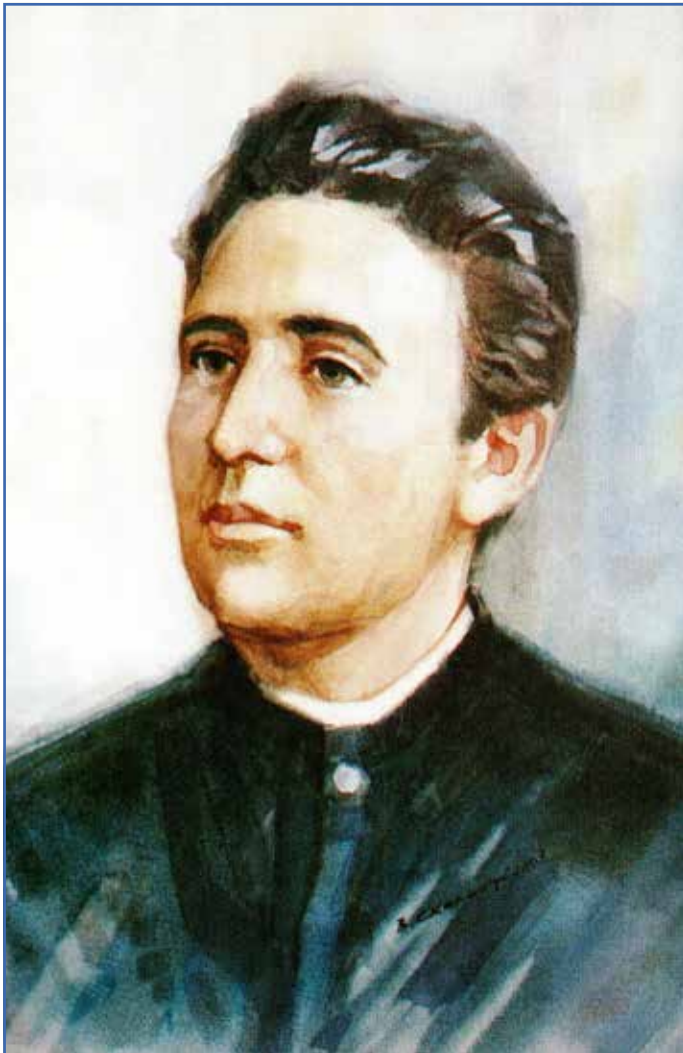
Проф. ПгДр. Іван ПОП, др. н., Хеб, Чесько

170 років од народжіння Юлія Ставровского-Попрадова

Юлій Ставровський-Попрадов (власне мено і призвиско: Юлій Ставровський; (псевдонім: Попрадовъ) ся народив 18. 1. 1850 у Сулині втогдышнёго Угорьского кралёвства, тепер на території Словакії, вмер 27. 3. 1899 у Чертіжнім втогдышнёго Угорьского кралёвства, тепер на території Словакії. Він був поетом, педагогом, ентографом, філологом і публіцистом російско-русиньской орьентації.

Учів ся в гімназіях в Левочі і Пряшові, у Будапештській духовній семінарії і Будапештській універзиті (1869 – 1874). В студентських роках у Будапешті був при-

ятелём із Константином Кустодіёвом, російським дипломатом і священником православної каплиці на передмісті Будапешту, вдяка якому спознав російську літературу.

• Народный уміелець України Василь Скакандій: Портрет Юлія Ставровського-Попрадова, акварел, 2007.

• Грiб Ю. Ставровського-Попрадова у Чертіжнім, де він жив і творив у послiднiх роках свого життя.

Ю. Ставровський-Попрадов був висвячений на греко-католицького священника (1875) і робив почас істого часу в канцелярії Пряшівської греко-католицької єпархії а од 1879 р. до самої смерті служив у парохії русинського села Чертіжне. Рішення ту жити і робити він прийв по пораді із сполоченсько-політичним діяте́лем Адолфом Добрянським, котрый тыж значно вплинув на священника-поета.

Творчість Ю. Ставровського-Попрадовася складать з ліричної поезії, етнографічних нарисів і фольклорних записів. Друковав на сторінках тогдышніх підкарпатських новинок і часописів: „Свѣтъ“, „Новый свѣтъ“, „Карпатъ“, „Листокъ“, але тыж в мадярськоязычній періодіці. Продовжуючі традицію народных будителів старшого покоління, він вызивать Русинів „научіти ся самых себе“. Тото пересвідчїня одбите в ёго статях, присвяченых фольклору і звикам свого народа: „Очерки изъ Подкарпатской Руси“ (1872), „Сказки изъ спишской Руси“ (1872), „Ярмарка въ одномъ городѣ вышнаго Спиша“ (1872), „Работа со льномъ и полотном у спишскихъ русскахъ“ і іншы.

Ю. Ставровський-Попрадов **писав підкарпатським варіантом російського языка, хоць поважовав за потрібне кодифікацію властного русинського языка**. Написав дакілько языкознательських статей, присвяченых вокалам і выкладовому языку в школах. Написав російськоязычній „Русскій букварь“, котрый не був дотеперь

опублікований. Меджі іншыма неопублікованым роботами писателя мож спомянути роботу, присвячену русинсько-мадярським односинам: „Отношение венгро-русскихъ к мадярамъ“, і роботу на тему історії „Нѣчто объ образовании венгро-русскаго народа“. Ёго історичны роботы, присвячены Краснобрідьскому монастырю і селу Чертіжне, были выданы в мадярськiм языку. Од часу смерті Ю. Ставровського-Попрадова ёго роботы были выданы Николаём Бескидом (1928) і Оленов Рудловчакон (1984).

Література: Александръ В. Поповъ, *Біографія Юлія Ивановича Ставровського-Попрадова* (Мукачево, 1925); Николай А. Бескидъ, *Юлій І. Ставровскій-Попрадовъ* (Ужгород, 1929); Степан Добош, *Юлій Иванович Ставровскій-Попрадов* (Братислава – Пряшів, 1975); Олена Рудловчак, *Ю. Ставровскій-Попрадов* (Пряшів, 1984).

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ зоставителів П. Р. Марочія і І. Попа. Ужгород: „Видавництво В. Падяка“, 2010, с. 710-711, переклад з українського языка: А. З.

Богдан ГОРБАЛЬ, Польща

130 років од народження і 60 років од смерти Івана Русенка

Іван Русенко нар. 19. 1. 1890 у Красній у втогышній Австрійській Галичі, тепер територія Польска, умер 10. 1. 1960 у Королівці у втогышнім СССР, тепер на території України. Він був учителём, писателём, карикатуристом і культурным діятелём русиньской орьєнтації на Лемковині і на Україні.

По закончіню гімназії в м. Новий Сонч І. Русенко зачав дописовати до новинок „Лемко“ (1911 – 1913). Він служыв у австро-угорській арматі почас Першой світової войны, потім почас двох десятироч (1924 – 1945) був учителём початкової школы села Лютча. В тім часі він пішо вандровав по цілій Лемковині, організуючі театралны выступлїня, про які писав короткы пєсы, наприклад: „Вертеп в Карпатах“ (1935), записовав народны співанкы і писав властны віршы. Зато дістав од Лемків названя „Учитель“. У меджівоєннім часі І. Русенко був тыж активным членом Лемко-Союзу, а по войні – „Лемківської сто-

рінки“ польскых україноязычных новинок „Наше слово“. Він був проти повоєнного переселїня Лемків до советьской України, але про переслідованя польскыма терорістичныма групами тыж емігровав на выход, до Тернопільской области України (1945).

Творы І. Русенка писаны лем лемко-русиньскым языком і ёго поезія окреме проникливо одзеркалёвала дух утерпїня Лемків наслідком неблагых условій, які они не мали силу змінити. Судьбу Лемків, переселєных на Україну, найкрасше одзеркалює вірш поета: „Моя отчызна – Лемковина: зараз за Саном, як за плотом / Лиш мя не пустять без

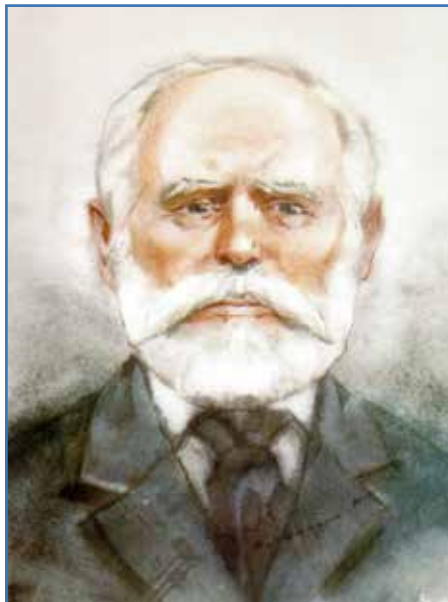

• Народный умелець України Василь Скакандій: Портрет Івана Русенка, акварел.

пашпорту, бо ник мі визов не напише / Загородили вшыткі стежки колючім, густым дротом“. В році 2000 в селі Королівка (Тернопільська область) містны лемкіскы організації отворили музей І. Русенка.

Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ, Торонтська універзіта, Канада

120 років од смерти Петра Кузмяка

• Народный умелець України Василь Скакандій: Портрет Петра Кузмяка, акварел, 2009.

П. Кузмяк ся учів в гімназіях у містах Подолінець і Дебрецен, у 1836 р. вступив до грекокатолицького монастыря Чіну св. Василя Великого в Мукачові. Кєдь ся учів у монастырі,

Петро Кузмяк ся народив у 1816 році в Странянах у втогышнім Угорьскім кралєвстві, тепер на території Словакії, умер 13. 1. 1900 у Руськім Керестурі у втогышнім Угорьскім кралєвстві, тепер на території Сербії. Быв педагогом, дірігентом хору, церковнослужителём і поетом меджі Русинами Пряшівской области і Войводини.

єдночасно здобыв педагогічну освіту в Ужгороді, учів церковный спів під веджінєм Константіна Матезоньского. Здобывши кваліфікацію учителя і нотаря (писаря і низшого урядника), не прихылный до монастырьского живота, Петро Кузмяк охабив Мукачово і перешов до Пряшівской области, де од 1838-го до 1854-го року робив як учитель початкової школы в русиньскых селах Шамброн і Якубяны, а тыж повнив задачі дяка і сільского нотаря у тых селах. Потім П. Кузмяк був менований учителём до школы у Руськім Керестурі у Войводині (Бачці), де робив скоро штири десятироча (1855 – 1892). У Руськім Керестурі П. Кузмяк ініціовав свої

школярів записовати народну музику і співанкы од містных Русинів. За оцініня ёго заслуг у сфері освіти войводиньскых Русинів у раннім періоді їх розвоія гімназія у Руськім Керестурі (заснована по Другій світової войні), была названа ёго меном. Од року 1986 стоить в ареалі основної школы і гімназії в Руськім Керестурі памятник Петрови Кузмякови.

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа. Ужгород: „Видавництво В. Падыяка“, 2010, с. 381-382.

115-роча од народжіня Івана Гарайды

Іван Гарайда (Иванъ Гарайда, Harajda János, псевдонімы: J. Grammaticus, J. Subsarpaticus) нар. 29. 1. 1905 у Зарічеві, в Угорьскім кралєвстві, днес на теріторії України а умер 13. 12. 1944 в Ужгороді, на Закарпатській Україні. Він був языкознателєм, перекладателєм, видавателєм, культурным діятелєм і педагогом русиньской народной орьєнтації на Підкарпатській Русі.

По припоїню Підкарпатської Русі до новоствореної чехословацької держави родічі І. Гарайды перешли бивати до посттрианоньского Угорьска, де І. Гарайда учів ся в гімназії у м. Секешфегервар (1919 – 1924) і на правницькій факулті Будапештської універзити (ЮДр., 1928). Він николи не робив як правник, але записав ся на філозофічну факулту універзити в м. Пейч (1930), занедовго дістав штіпендію польского уряду на баданя польско-мадярьских односин у Ягелоньскій універзиті в Кракові. Зістав у Кракові і учів на спомянутій універзиті (1934 – 1939), прияв польске обчанство (1935), перекладав з мадярьского і польского языка і брав активну участь у Польско-мадярьскім обществі. На зачатку Другой світової войны, по окупації Польска нацистичным Німецьком, був арештований гестапом і ведно з многыма іншыма польскыма професорами був арештований у концетрачнім таборі Саксенгаузен у новембрі 1939 р. На основі просьбы родины, мадярьскій уряд добив ся того, же І. Гарайда був увольнений з концетрачного табора в яри 1940 р. Він приходить до Будапешту на лічіня, але занедовго був нучений охабити Будапешт, жебы уникнути з поля зору гестапа.

І. Гарайда виберать собі місце биваня на Підкарпатській Русі і ту учить історію в Ужгородській гімназії. В новембрі 1940 р. був менований директором новоствореного Підкарпатського общества наук і займав тоту функцію скоро до конца свого жывота (октобер 1944). За помочи невеликого колективу сполупрацowników І. Гарайда робить у функції видавателя, редактора і ко-

ректора літературно-научно-сполоченьского журналу (двоймісячника) „Літературна неділя“ (1941 – 1944); двойязычного мадярьско-русиньского часопису „Зоря – Najnal“ (1941 ! 1944); дїтського місячника „Руська молодежь“ (1941 – 1944); трьох выдань (1942, 1943, 1944) каждорочного „Великого сільсько-господарьского календаря“ і трьох серій книг: „Народна бібліотека“ (13 выдань), „Літературно-наукова бібліотека“ (40 выдань) і „Дїточа бібліотека“ (11 выдань). Ведно з Николаєм Лелекачом зоставив: **„Бібліографію подкарпатской руськой исторії літературы“ (1942), „Бібліографію подкарпатской руськой літературы“ (1943)** і многодісциплінарну **„Загальну бібліотеку Подкарпатя“ (1944; перевыдана 2000).**

Історичне баданя І. Гарайды зосереджовало ся главно на серенєвічну історію Угорьска, главно на ей односини зо северным сусідом – Галицько-Волинським князівством (кралєвством). Як лексикограф зоставив у 1930-ых роках, але не выдав польско-мадярьскій словник, **зачав выдавати русиньскій словник чужозязычных слов (1944) і русиньско-мадярьскій словник (зістав недокончений).** Главнов задачов І. Гарайды як директора Підкарпатського общества наук было **створіня новой граматіки русиньского языка, і в 1944 р. вышла ёго „Грамматика руського языка“.** Тота робота принесла офіціальний штандарт літературного языка, поужываний в урядных органах, школах і публікаціях Підкарпатського общества наук. Творча і жывотна дорога науковця закінчила ся з вторгнінем советь-

• Народный уміелець України Василь Скакандій: Портрет Івана Гарайды, акварел, 2007.

ской армады на Підкарпатську Русь. 11. новембра 1944 р. був арештований контррозвідным підодділом підоділом советьской армады СМЕРШ і, не беручи то увагы ёго польске і мадярьске обчанство і то, же він николи не жив на советьскій теріторії, був обвинений подля параграфу 58-4 Кримінального кодексу Советьской федерації з „профашістьской агітації проти комуністичного руху, Советьского союзу і інших демократичных держав“. І Гарайда умер в арешті СМЕРШ в Ужгороді місяць по арештованю.

Література: Й. О. Дзендзелівський, „І. А. Гарайда як філолог і громадський діяч“ in Б. К. Галас, ред., *Українська мова на Закарпатті в минулому і сьогодні Ужгород*, 1993), с. 142-155; Йосип Дзендзелівський, „ПОН і забутий Гарайда“ і Омелян Довганич, „В ґязень СМЕРШ-У і гестапо“, *Тиса*, II, 1-2 (Ужгород, 1994), с. 39-47; Й. О. Дзендзелівський, „І. А. Гарайда як філолог“, *Acta Hungarica 1996-1997*, VI-VIII (Ужгород – Дебрецен, 1998), с. 144-167:

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ зоставителів П. Р. Марочія і Івана Попа, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 115 – 116, переклад з українського до русиньского языка: А. З.

Доц. ПгДр. Василь ЯБУР, к. н., Доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД.,
ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД., Пряшівська універзіта в Пряшові – Центрер языків
і култур народностных меншын – Інштїтут русиньского языка і културы

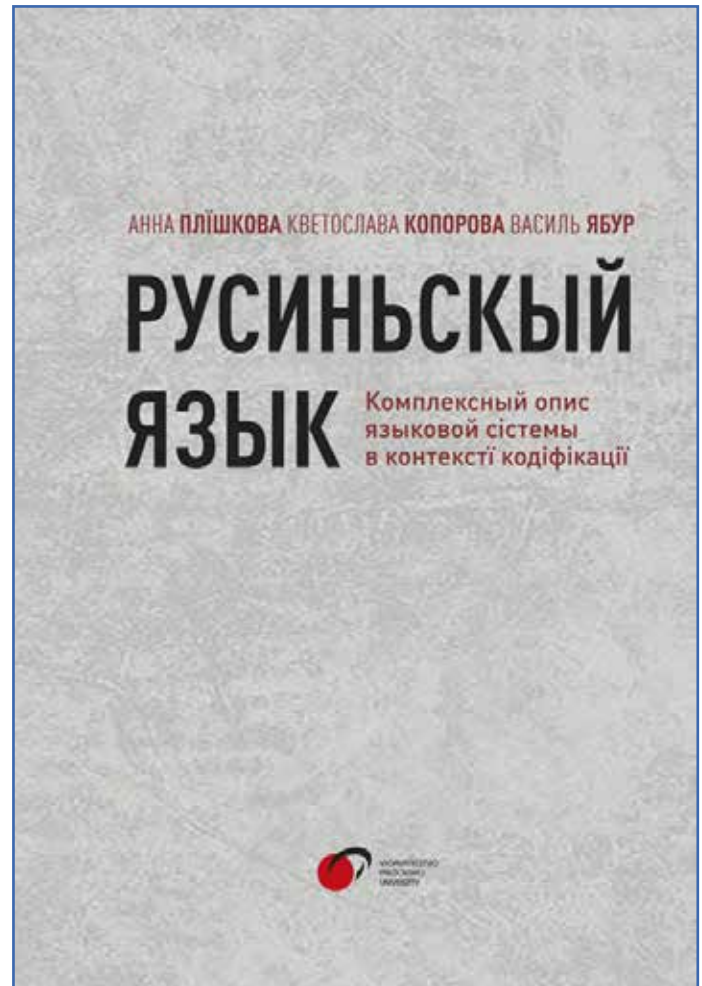
Нова монографія: ЦІННИЙ ВКЛАД ДО РУСИНІСТІКЫ

Нова научна монографія колективу трьох авторів доц. ПгДр. Василя Ябура, к. н., доц. ПгДр. Анны Плішковой, ПгД., і ПгДр. Кветославы Копоровой, ПгД., *Русиньскый язык : Комплексный опис языковой системы в контексті кодифікації* виходить в часі, коли Русины на Словакії собі припоминають 25 років од кодифікації свого материньского языка. Авторы публікації, яка в розсягу 476 сторінок вышла у Выдавательства Пряшівской універзіты концём рока 2019, поставили собі ціль - представить опис системы сучасного русиньского літературного языка конца XX. і зачатку XXI. стороча.

Таку потребу і задачу выкликав главні факт, же русиньскый літературный язык на Словакії був кодифікованый перед двадцять п'ятьма роками, од року 1997 був заведений до основной школьської системы Словацкой републікы а од року 1999 і до високошкольської освіти з примарным замірянём на выхову учітелів русиньского языка і літературы про 2. ступінь основных школ і про середні школы. З оглядом на розвой сфер вживаня русиньского языка¹ і систематічної выховы учітелів русиньского языка і літературы, лінгвістів-русиністів, редакторів і коректорів русиньских масмедій і т. д., потреба опису языковой системы русиньского языка і норм ёго окремых языковых ровин ся стала еднов з основных задач про сучасных лінгвістів, які роблять у сфері високошкольської русиністики. Частковы описы як языковой системы сучасного русиньского языка на Словакії, так норм ёго языковых ровин, починаючи роком 1994, были реалізованы в окремых публікаціях поступно і по частях.² Опис языковых ровин сучасного русиньского языка на Словакії був преставлений в році 2015 в серії високошкольських учебників выданных Інштїтутом русиньского языка і културы Пряшівской універзіты,³ а наслідно в *Граматіці русиньского языка*.⁴ Але комплексный опис языковой системы русиньского языка на Словакії дотеперь хыбив.

Жебы міг читатель дістати цілкову представу о функціонуваню языковой системы сучасного русиньского літературного языка, жадало ся vybrати з дотеперішніх описів основне ядро, заaktuалізувати го, доповнити і розшырити о новы языковы области і єдиніці, а такый комплексный опис языковой системы представить в єдній научній монографії.

Нова публікація кладе перед собов такый ціль: передушыткым одражать глядана моделів опису проблематики нелем окремых языковых ровин – фонетічно-фонологічної і морфонологічної, морфологічної, синтаксічної, лексіко-семантичної, деріватологічної, але тыж таких областей языка як графеміка, ортографія, ортоепія, штїлістіка, котры дотеперь в розлічных публікаціях і выданях были преставлены лем счастья, або не

были дотеперь преставлены нияк.

Монографія в розшыреній і коплекснішій формі, яка є выслідком далшых подробнішых бадань авторів, може послужыти як комплексный приручник сучасного русиньского языка. В процесі аплікації языковой нормы меджітым настали і дакотры корекції правопису русиньского языка на Словакії по двадцятёх роках,⁵ што рефлектуе ай предкладана монографія.

Цілём монографії не є лем дати якнайдокладнішый опис в сучасности фунгуючих правил в окремых языковых ровинах, але і то, жебы вказати языковы явы в системі, дослідно сепаруючі аспекты формы і ёй функції. Авторы ся намагали розгранічити розлічны ступні языковой абстракції, то значить розпознавати языковы явы з аспекту основы їх абстрактных схем і їм принадлежачіх регуларных языковых реалізацій при їх хоснованю, памятаючи на факт, же в самім описі функціональный аспект є підряджений формальному аспекту.

При описі языковых явів авторы глядали подля можности єднозначны характерістики.

• Трое авторів нової публікації Русинський язык – Комплексний опис мовної системи в контексті кодифікації: (зліва) доц. ПеДр. А. Плішкова, ПеД, доц. ПеДр. В. Ябур, к. н., і ПеДр. К. Копорова, ПеД.

Основов опису є теза, же в языку функтуе формалний апарат, формална будова і ей значущій (сігніфікантний) аспект. У самім описі было треба дотримувати правилне взаємне одношіня тых двох аспектів досліджованя языковых явів: формалной організації языковых єдниць і їх внутрішнього обсягу. З того выплыває, же як на граматічны категорії, так і на остатні языковы виводы мусило ся позерати як на компліковану єдність форми і граматічной (шырше языковой) семантикы (обсягу). Задачов авторів было штонайглубше порозумліня і описаня той єдности і установліня ей споїня з іншыма явами будовы языка.

Задача описати языкову систему сучасного русиньского языка і характерістіку взаємного впливу розлічных ей інтегралных частей собі выжадовала сінхронний принцип опису. Лемже авторы і при дотримованю сінхронного опису мусили взяти до увагы і далшу тезу, же вшытка сінхронія в языку екзістує лем як условно ограниченный момент розвитку языка, і зато ся треба на ню позерати як на сінхронію дінамічну. То значить, же при описі сучасного языка треба брати до увагы тыж продуктівність і непродуктівність языковых моделів і явы колысаня і варіантности в споїню з розумінём языковой нормы як таке конціпованя правил, категорій і форм, котры мож легко репродуковати (ці реконструувати) в колективній практиці вживателів літературного языка.

Монографія є написана кодифікованов нормов русиньского правопису, причім уж рефлектує дакотры

зміны в правописі платны на Словакії од 1. мая 2018. Явы говоровы, діалектны і застарілы нашли ту часточный одраз лем при вказованю на їх непродуктівність (запертость), главно в розділах словотворіня, алтернації і формотворіня. Таке явы ся вводили лем тогды, кедь ся в них одражають навязаня і одношіня к системі языка.

В предкладаній монографії переважує опис писемной формы языка, але уведжінём капітолы о основных принципах ортоєпії ся дістаєме і к живому звучаню языка, што треба розуміти як цінный вклад. Лемже принцип опису писемного языка як і устной речі на єднакій уровни не міг быти дослідно дотриманый, а то зато, бо устну (звукову) подобу языка іщі лем чекать робота над ей знормованём.

В публікації авторы пробуєть одповісти на актуалны вопросы русиньского языка в корешпонденції зо своїма способностями і дотеперішніма знанями з даной сферы лінгвістікы, але настолюють і дакотры новы рішїня ці експерименты. Одповіді на таке проблемы глядали в духу старших традицій із замірянём на їх розвиток. То значить, же на рішаня новонастоленых проблемів не вивживали методы генеративной граматікы, а цалком зрідка принципы структурной лінгвістікы (счасти в сінтаксісі) і семантичного принципу опису явів (тыж в сінтаксісі). І тоты два послідні суть вивжыты лем зато, жебы ліпше помогли становити реално ествуючі одношіня меджі языковыма явами, становлєныма у формалній і функціоналній ровині.

Представлений опис мовної системи русинського мови автори не вважають за такий, котрий би ся дав назвати єдиним правильним. Виходячи з той конштатації, к своїм висновкам ся односять не як к неспорним, єдино правдивим і конечным, але лем як к можным і з їх погляду раціональным.

Монографія є зложена з 8 частей, котры суть розділены на капітолы і субкапітолы.

Обсягом першой часті *Курты інформації з общой лінгвістики і історії русинського мови* суть інформації о зроді і розвою мови як інструменту створеного на дорозуміваня людей. В капітолі о індоєвропейскім мовним обществі суть представлены інформації о типологічній класифікації мов (лінгвістична класифікація) і генеалогічній класифікації (подля мовных родин). Наслідує опис групи славянських мов і їх порівняня, причім основный акцент є на русинськім мові з періодизацієв ёго розвою і діалектнов класифікацієв народног мови Русинів Словакії.

Друга часті *Графемічна, ортографічна і ортоепічна система* описує графемічну систему русинського мови на Словакії, взаємну кореляцію меджі фонемами і графемами. Обсягує тыж капітолу о правописных принципях, на котрых є збудований русинський правопис, і капітолу о основных принципях русинської ортоепії, в котрій автори по першый раз представили основны правила устной мови, т. є. норми правильног висловности.

Третю часті *Фонетично-фонологічна і морфологічна мовна ровина* творять три капітолы зо субкапітолами. Капітола о фонетичі є заміряна на анатомічно-фізіологічну і мовну ровину мови, ёй продукцію і перцепцію з класифікацієв на гласны і согласны звуки. Капітола о фонології описує і класифікує інвентарь вокалів і консонантів, явы неутралізації і алтернації. Тоту часті завершує капітола о морфології, яка описує проблеми звязаны з фонематичнов структуров морфів, морфем і словных форм.

Четверта часті *Морфологічна мовна ровина* як інтегрална часті граматики описує три основны аспекти: формальный аспект слов, т. зн. граматичны формы слов, граматичне значіння слов, т. зн. граматичны категорії, і класифікацію слов на часті мови.

Пята часті *Лексико-семантична мовна ровина* пояснює основны терміны лексичной семантики, описує функціонуваня слова в лексичній системі русинського мови, пояснює русинську лексику з погляду походжіння і вживаня, а наконець приносить тыж опис русинської лексикографії і фразеології.

В шестій часті *Дериватологічна мовна ровина* є представлена теорія творіння слов на основі принципів словотворной мотивації, харктерістика і класифікація дериватем, теорія виділіваня словотворной основы і словотворных формантів і їх класифікація, способы конштитуованя словотворных взорців і опис способів словотворіння в русинськім мові на основі окремых частей мови.

Сема часті *Синтаксична мовна ровина* описує синтагматику, т. є. способы споеваня слов до синтагми і мови і функціонуваня слов у їх контексті, приносить

опис структур і типів синтагми і мови, системи членів мови, структурных схем простых, двойскладных і зложених мови і основны інформації о семантичній синтаксисі.

Восьма часті *Функціонально-штілістична система русинського мови* є в сучаснім русинськім мові описана по першый раз. Приносить опис окремых слововых поступів, аплікованих в русинськім мові (інформачный, розповідный, описный, выкладовый), а в їх контексті і выслідных комунікатів – слововых жанрів. Ёй основу творить деталніший опис найфреквентованіших примарных штілів (говорового, умельцького, адміністративного, научного, публіцистичного, мовицького і есеїстичного) і курто представляє дакотры секундарны штілы, практично аплікованы в русинськім мові.

На конці монографії є уведжений список схоснованой літератури, яка ся односить ід выштыкым частям публікації.

ПОЗНАЧКЫ:

1 ПЛІШКОВА, А.: Соціолінгвістичный аспект : Пряшівска Русь. In: MAGOCSI, P. R. (redaktor naukowy): *Najnowsze dzieje języków słowiańskich : Русинський мови*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut filologii Polskiej, 2004, с. 331-345.

2 ЯБУР, В. – ПАНЬКО, Ю.: *Правила русинського правопису*. Пряшов: Русинська оброда – Інштїтут русинського мови і культури, 1994; ЯБУР, В.: Дакотры знакы русинських діалектів Словенська в порівнаню з руськыма і українськыма діалектами. In: *Народны новинкы*, IV, ч. 32 – 33, 1994, с. 5-6; JABUR, V.: K niektorým otázkam charakteristiky noriem rusínskeho jazyka na Slovensku. In: MAGOCSI, P. R. (ed.): *A New Slavic Language Is Born. The Rusyn Literary Language of Slovakia. EAST EUROPEAN MONOGRAPHS*. New York: Distributed by Columbia University Press, 1996, с. 41-53; JABUR, V.: Systém slovesných tvarov v rusínskom jazyku v porovnaní s ukrajinským. In: ДУЛИЧЕНКО, А. Д., ред.: *Языки малые и большие... In memoriam Acad. Nikita I. Tolstoj*. Tartu, 1998, с. 149 – 156; ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А.: *Русинський мови в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанём русинського мови*. Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2005; ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А.: Літературный мови : Пряшівска Русь. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський мови*, с. 147-209; ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А.: *Сучасный русинський списовный мови : Высокошкольський учебник*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові – Інштїтут русинського мови і культури, 2009.

3 КОПОРОВА, К.: *Fonetika, fonológia a akcentológia rusínskeho jazyka / Фонетика, фонологія і акцентологія русинського мови : Высокошкольський учебник*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2015; JABUR, V.: *Morfológia a syntax rusínskeho jazyka / Морфология і синтаксис русинського мови : Высокошкольський учебник*. Prešov: PU v Prešove – ÚRJ, 2015; PLÍŠKOVÁ, A.: *Lexikológia a slovo tvorba rusínskeho jazyka / Лексикология і словотворіння русинського мови : Высокошкольський учебник*. Prešov: PU v Prešove – ÚRJ, 2015.

4 ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К.: *Грамматика русинського мови*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015.

5 КОПОРОВА, К.: Корекції у правилах правопису русинського мови на Словакії по 20-ёх роках од кодифікації. In: *Русин*, XXVIII, 2, 2018, с. 1-3.

Лемківській язык в році 2019/2020

Дослідники ставляють справу ясно – коли переказування языка з покоління на покоління было перерване або ослаблене, то едукация явит ся найбільшом шансом на перетурваня языка. В такій ситуації находит ся лемківській язык.

Подля науковых клясифікацій, причисляный є лемківській язык до загыбаючых языків, значыт таких, котры хоснуваны сут невелима особами, а тых є і штотраз менше. В Польщы мож ся вчыти лемківского на парох рівнях здобываня освіти.

Историчны події, особливі выселіня і пізнійша політика польской державы, спричинили, што долги роки лемківській язык был або выпертый або хоснувало ся го в таемници, в укритю. Політичны перемины з 1989 рока принесли тіж соспільны. По лемківскы зачато бесідувати наголос – офіційні друкувати пресу, книжки, але тіж просто так, медже собом. Зачали ся першы пробы ведіня лекцій лемківского языка.

Актуальні самоупряды маюť обовязок (регулюють тото: Конституция ПР, устава про нацийональны і етнічны меншыны та про регіональний язык і ратифікуваны через Польщу конвенції – Рамова конвенция Рады Европы про охорону нацийональных меншын та Европейска карта регіональных або меншыновых языків) організувати заінтересуваным вчыня лемківского языка. Як предмет в школі лемківській язык є декларативный. Коли одповідне чысло родичів зголосит потребу посыланя дітины на занятя з лемківского языка, директор даной школы зобовязаный є такы лекції забезпечыти.

Де ся вчат, хто вчыт

Першый місяц науки уж минул, але аж по 20. вересня/септембра мож было ся дознати, кільки діти і в яких школах буде ся вчыло лемківского. До того часу родиче могли іщы складати внескы о зорганізуваня лекцій. І так было, чысло діти зміняло ся до самого кінця. В грудни/децембрі т. р. на сайті Міністерства Едукації являт ся офіційны даны звязаны зо статистиком меншыново вчыня в Польщы за тот шкільный рік. Вступны підсумуваня на основі інформацій од урядників і учителя мож зробити уж тепер.

В шкільным році 2019/2020 лемківского языка будут ся вчыти 303 особы. Вчыня ведене є в предшколях, основных і выжеосновных школах. В малопольскым воевідстві разом лемківского вчыт ся 212 осіб, в нижньошлезскым 87, в любускым 4. В порівнаню до минулого рока (**за офіційныма даныма**) сумаричне чысло є подібне, в році 2018/2019 лемківского языка вчыло ся 306 школярів.

Зміна є, кед іде о любуске воевідство. Минулого рока 25 учеників вчыло ся гын лемківского, то аж о 21 більше нич тепер. Як подали дирекції шкіл в Добегневі та Стшельцах Краєньскых, де по інчы роки были ведены занятя з лемківского, того рока просто іх неє. Без поданя причыны. В Шпротаві был лем єден зложеный внесок, а необхідне мінімум, жебы урухомити занятя, то

три. Четверо діти з любуского буде ся вчыло в Тожымю. Занятя буде вюл православный священник Михал Коваль.

В нижньошлезскым воевідстві, порівнуючы до минулого рока, зміна є така, што не буде лемківского в середній школі. Учитель Укач Возняк, який долги роки вчыл молодіж рідного языка, перешол на пенсию, а наступці брак. Вчыня буде ведене лем в основній школі. Маргарита Кец буде мала занятя в лігницькій школі (10 діти) і в Рашівці (13 діти). В Радваницях діти з основної школы (7) і з предшколя (3) вчыла буде Дорота Максимчак, в Любіні (15) – православный священник о. Богдан Репела. Найбільше охочых на занятя є в Пшемкові (22 діти). Од 1997 рока вчыт гын в основній школі Маргарита Гербут, а недавно і в предшколю урухомлено лемківській. «В основній школі вчыня є уж од давна, але родиче вышли з ініціативом, жебы і в предшколю было» – бесідує Наталия Кунцік, яка вчыт наймолодшых (17 діти). «В 2015 році ся зачало, тепер уж маме четвертый рік. Як єст новый набір, то родиче складают внескы. Єден старчыт, жебы через ціле предшколя занятя были продолжаны» – додає Н. Кунцік.

Збільшаюча ся тенденция утримує ся в малопольскым воевідстві. В 2017 році было 191 школярів, в 2016 – 177. Хоц того рока є 212, то штырі роки тому, в 2015 році, было іх аж 224. Іщы скорше одповідньо 179, 184, 171, 161 і в 2010 році 156 учеників. Зміны тыкают і учительской кадры. Ліцеальну молодіж зо шкіл в Горлицях од того рока вчыла буде Моніка Тылявска, абсолювентка лемківской філології, котра заступит Галину Малецку. Разом учеників з выжеосновных шкіл буде 17. Матуристка Йоанна Кашак зо Ждыні задекларувала, што буде здавала того рока матуру з лемківского, але на занятя з лемківского языка, з огляду на чысло лекцій, ся не записала. Індывідуальні рыхувала до матуры буде ей учителька з попередніх шкіл – Варвара Дуць.

Учительок з університетском освітом з лемківского языка, котры роблят згідні з вивченом професийом, є іщы три: вымінена уж Варвара Дуць, Орина Гутиряк та Анна Рыджанич. Вшыткы вчат на обшыри горлицького повіту. Варвара Дуць вчыт в Устю Рускым (4 діти), Гладышові (36 діти) і Снітници (17 діти). Орина Гутиряк дбат о розвиток предшколяків і школярів основної школы в Бодаках (разом 21 діти), а Анна Рыджанич в Бурнарах (20 діти), Баницы (16 діти), Ганчовой (28 діти) та в Высовой (19 діти). В Малопольщы учительюют іщы Мирослава Дубец: в Санковій (9 діти), Ропици Польській (5 діти) та в Горлицях (7 діти), о. Роман Дубец в Кригу (10 діти) та о. Петро Пупчык в Криници (3 діти).

Чого бракує учителям?

В 2018 році Варшавській Університет в кооперації

• Лемківські школярки, котры ся люблять учіти родный язык своїх предків.

зо Стоваришыньом «Руска Бурса» в Горлицях печатали **«Робочый зошит до лемківського языка»**. Є то ефект вельолітньої авторской работы учителькы Варвары Дуць, яка зобрала і опрацювала громаджены собом материялы і задачи, з котрых вчыла своїх учеників. Зошит надає ся головні для тых, котры аж і зачынают ся вчыти. Примірники роздаваны сут вшиткым учителям для їх школярів дармо, а **цифрова версія публікації** доступна є на сайті реалізованого Выділом «Artes Liberales» Варшавского Університету проекту «Заангажувана гуманістика в Европі».

Більшый проблем є зо старшыма дітми, котры знають уж писати і продолжають науку. Вшиткы учителі вказують на брак підручників, букварів, програмів та дидактичных материялів. «Придало бы ся дашто модерне, што заінтересувало бы діти тепер» – бесідує Маргарита Гербут, учителька з більше як двадцетлітньом практиком. «Мам методичный poradnik, што п. Мирослава Хомяк перед роками выдала, він барз помагат, але і його треба бы змодифікувати, заaktuлізувати, пододавати тем, бо єст їх за мало» – додає.

Автори зрыхтуваной в 2015 році для Канцелярии Сенату **аналізы про ситуацію меншыновых языків в Европі і рекомендації для Польщы** підкрисляють, што в примірі меншыновых языків, котры не сут офіційныма в інших державах, конечно є едукаційно-наукова інституція, котра координувала і вводила бы програмы і діяня дедикуваны конкретным мешынам. В склад таких інституцій винны войти так само етнічны діячы, як і дослідники та особы відповідяльны за ріжны етапы языкового плянуваня і языковой політики. В Польщы неє такой інституції, а проблем браку книжок до вчыня тыкат не лем языка, зато што в школах ведены сут тіж занятя з даной історії і культуры, до котрых ани тілько неє материялів. «Бракує мап» – бесідує

учителька Анна Рыджанич, але додає, што і придало бы ся більше барже сучасных, модерных материялів, котры бы одповідали днешнім часам.

Дакус напроти тым потребам, але выключні про наймолодшых, выходит інтернетовый сайт Лемколянд. «Мам чудову інтерактивну таблицю» – захвалят Дорота Максимчак, «але не вшиткы закладки Лемколянду можу отворити. Добрі бы было мати можливіст лемківской едукації в новых технологіях». Додає, што тіж бракує їй мап та материялів до вчыня в предшколю. «Треба бы даких співанок о ріжных порах рока» – бесідує Наталия Кунцік, котра тіж практикує з парурічныма дітми в західній части Польщы. «Не єст таємницьом, што вшиткы знаны лемківскы співанкы бесідують о жыттю, як там в горах было, для наших предшколяків то є дакус далеке. Байок і байочок є дост, то неє проблему, але дакы короткы вершыкы під маленькы діти бы ся придали, тематичны малюванкы з підписами. Знатя, же вельо мож з інтернету самому зрыхтувати, і тото ся робит» – додає.

Увагу на інчый проблем звертат о. Богдан Репела. «Вельо діти бесідує дома по польскы» – стверджат о. Репела. «Є так, што родиче приводят дітину і думают, што учитель через тоты три години в тыжни зробит вшитко. А коли стрічам їх приміром при церкви, то часто бесідують до діти по польскы.» Дальшом болячком, о котрій бесідують іщы учителі, єст лучыня ріжновіковых і з ріжном ступеню заавансуваня знаня языка груп, а тіж пізны години лекцій ци брак кляс до вчыня.

На што ідут субвенції?

Шкільна субвенція на єдну дітину вырахувана єднорідні для вшиткых єдиниц територіяльного самоупраду в Польщы на 2019 рік **выносит приэбл. 5 570 зл.** Є то свого рода основа, до котрой доходят грошы звязан-

ны м.ін. з тым, ци школа є сельском школом (**може то быти аж і 9 780 зл**), або ци дана школа організує вчыня меншынового языка ци в языку меншыны. Остаточну высокіст субвенції **окрисляють скомплікваны альгоритмы**. Факт єст такій, што ім більше «меншыновых» діти, тым бюджет гміны, староства ци іншого самоупраўу – більшый. То тоты єдиниці, не школы, розпоряджають грошами.

Перед трьома роками редакция ЛЕМ.фм прібувала дотерти до інформацій, як уряды газдуют грошами на меншынове вчыня. Доручено выключні загальны розпискы, што грошы ідут на пенсію для учителя та на потреби утриманя школы. Лем Гміна Горлиці (заряджаюча м. ін. школом в Ропици Польській) подала, што отримувана субвенция є за мала і зо свого бюджету докладат м. ін. до перевозу діти з Білянкы. Выказали ся тіж розмаїтыма діянями, цілю котрых было едукувати молодых про меншыны жыючы на обшыри гміны.

Таємницьом Полшыненя є, што за субвенції на меншынове вчыня латаны сут не лем бюджеты шкіл, але і самоупраўдів, під котры приналежат освітovy єдиниці.

Ремонтує ся за них дороги, мосты, народны домы, світлиці. Офіційні, нич з выміненого не проходит.

Што більше, коли Стоваришыня «Руска Бурса» в Горлицях звернуло ся з прошыньом до Повітового Староства в Горлицях о фінансову підпору выїзду ліцеальной молодежи до театру в Пряшові, вказало ся, што є то великій проблем, грошы неє, треба о них писати, коли бюджет на будучый рік є плянуваный, а не буд-коли протягом рока. Писмо в реченым часі зложено. А з грошами проблем был дале.

Інтересуюче, што дотация на ватру в Ждыни є все. Брак є якої-небуд контрольной єдиниці на міністерияльным рівни, котра бы системово провірювала, на што конкретні ідут передаваны урядам грошы на меншыны. Мож бы згадувати, што при одповіднім розплянуваню легкістю повело бы ся забезпечити вшиткы бракы, о котрых алярмуют учителі. Лем хто сконтролює державу?

(Публікуєме в оригіналі – лемківскім варіанті русиньского языка.)

Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н., Інститут русиньского языка і културы Пряшівской універзіты в Пряшові (Словакія)

ЗОЛОТОЙ КОЛОСЯ НА НИВАХ КАРПАТОРУСИНІСТИКЫ П. Р. МАГОЧІЯ

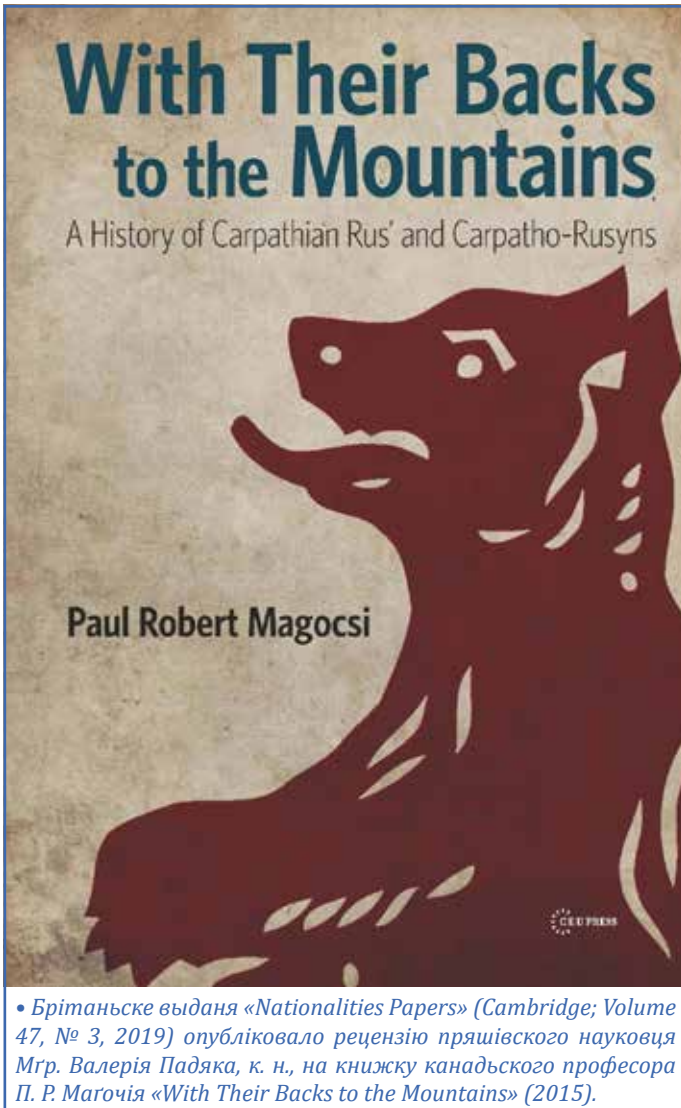
Не так давно британське виданя «Nationalities Papers» (Cambridge; Volume 47, № 3, 2019) опубліковало рецензію пряшівського научника Валерія Падыка, CSc. на нову книжку канадського професора П. Р. Магочія «With Their Backs to the Mountains» (2015). Днесь, коли юбілюючий русиніст ославлює своє 75-річа а тыж 50 років научного діятельства на нивах карпаторусиністики, научна сінтеза «With Their Backs to the Mountains» є солідным інтегралом вшиткых єго дотеперь написаных студій. На позір В. Падыка, вна має вшиткі предусловія стати карпаторусинськым бестселером и быти поширеном у Европі и світі у многих, дотычных русинам языках. Додаме лем, што книжка уж выйшла у словацькім языку («Chrbtom k horám», Prešov, 2016). Ниже публікуєме рецензію В. Падыка.

Сеся статя не є традиційнов рецензієв на цілу книгу, на што наш читатель звикнутый. Ани не є реакцієв читателя на даякі выбраті міста из книжки, котрі, мож бы чекати, спровоковали го написати пар шориків на полях прочитаного. Межи тым, рецензент узяв за объект свого критичного аналіза лем часть авторського текста – тоты розділы научной монографії проф. Павла Роберта Магочія, де автор описує історичні процеси періода меживойня – того періода, што має у істориків репутацию майтрагічного одрізка в історії карпатських русинів. И не лем зато, бо спереду и позаду сесь період підперли дві світові войны, и на сесь час припав драматичный розпад імперій на (моно)національні державы, што заклало основы будущего ревизионізма. Але и зато, бо у боротьбі за выгодні межидержавні граници на руинах Австрійської імперії нові «малі» нації ся снажили розрости на нехосен карпатськым русинам и тым заклали тенденції до зникнення карпаторусинського народа, котрый у новій Европі обстав жити (мимо автономного края Підкарпатська Русь) ищи у

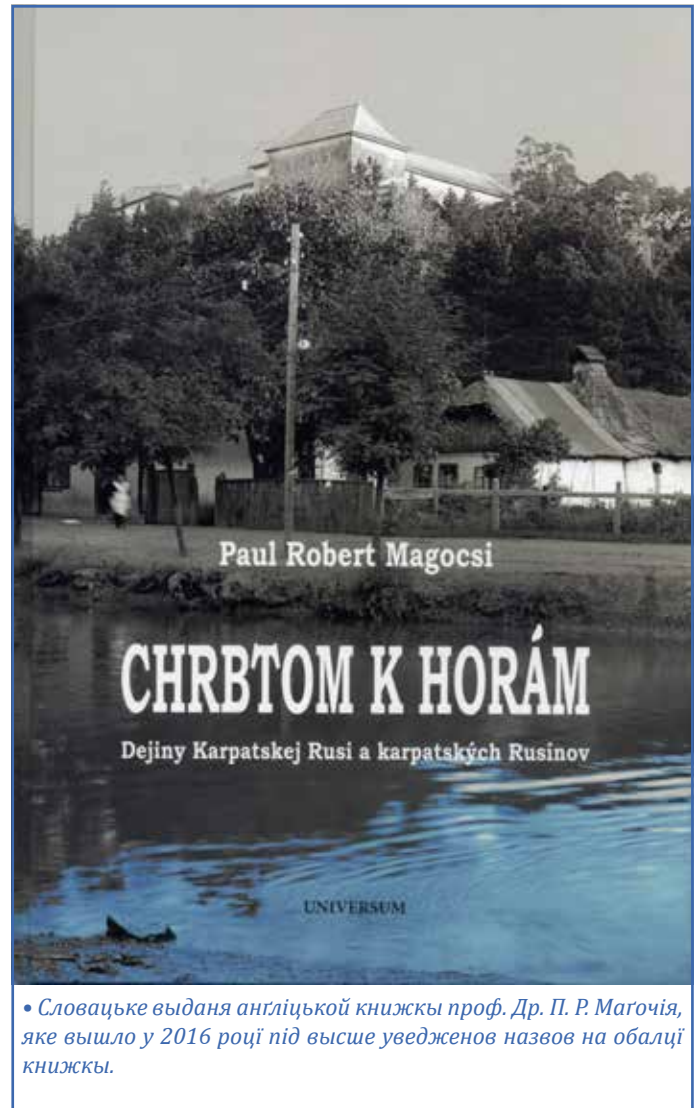
сім державах ци на державно-адміністративных територіях: на словацьких територіях Чехословакії, у Польщі, у Румунії, у Мадярській державі, у Хорватії, у Сербії, а также у США, выдки ся домів емігранты не мали дяку вертати через політичні и економічні причины. Конець того періода меживойня приніс ищи май трагічний резултат: через геополітичні амбіції Советського Союза регион не лем же не обновив по войні обчековану автономію у рамках новой Чехословакії, але был анексованый, а русинська національность – заказана.

При самім зачатку мав бы-м дяку уповісти пар слов так за логічность и безальтернативность Магочієво-го авторства, як за своєчасность новой книжки. Попри довгий список істориків, котрі ся днесь (по паді советського тоталітаризма, што наклав на тоту тему табу) заоберавут карпаторусинськов проблематиков, валушность написати сінтетичну працю подля законів обективности и історичной правды демонструвут лем тоты, што годні ігноровати ідеологічні меседжі од державной влады, котра замасковано їх

• Британське видання «Nationalities Papers» (Cambridge; Volume 47, № 3, 2019) опублікувало рецензію пражського науковця Мгр. Валерія Падяка, к. н., на книжку канадського професора П. Р. Магочія «With Their Backs to the Mountains» (2015).

• Словацьке видання англійської книжки проф. Др. П. Р. Магочія, яке вийшло у 2016 році під вище уведженою назвою на обалці книжки.

засылає ученикам. Виймає з списку кандидатів нараз випадуть скоро ушиті теперішні як київські, так і закарпатські¹ історики в Україні, де історія так по здобуттю «Незалежності», як і до 1991 года фурт обстає у слабій позиції односно ідеології (ци то ідеології українського націоналізму, ци офіційної ідеології «воззєдінєня» а т.д.). То самое из видженєм історичного пути карпатських русинів в роботах російських істориків². Не є ліпшов ситуація в далшых державах центральної Європи, де на своїх історичних територіях живуть карпатські русини як національні меншини. Карпаторусинська тематика є про історичну науку актуально май скорі лем у Словачії, де послідним часом ся вказало дакілко інтересных научных изглядовань³. Історики русинської національної орієнтації на Підкарпатській Русі (в Закарпатській області України) у посліднім часі тьж випустили дакілко изглядовань історії свого регіона⁴.

Іншак уповісти: днесь суть многі історики и гет доста од них добрых публікацій за локальні, фрагментарні события и окремі періоди історії, але до днесь не мали сьме повноформатної історії карпатських русинів. То значит не мали сьме синтетичну працю, котра бы представила читателю історію ушитых регіонів як то Підкарпатська Русь, Лемковина, Пряшівська Русь, Мараморощ, Воеводина, Банат и діаспори в США и Ка-

наді як історію єдного народу. Аж докы нам ї не представив американсько-канадський проф. Магочій из Торонтського університета, про котрого свобода творчости и научна обєктивность суть альфов и омегов научного кредо и він не чує над собов диктат ідеологій. До того, треба додати, же лем широкость научных інтересів автора, про котрого «своїми» поступно ставали ушиті регіональні історії Карпатської Русі (многі из них описані у його монографічных изглядованях⁵), дала можливість написати всеобнимаюче історичне изглядованя за карпатських русинів – раз то была під його редакцієв «Encyclopedia of Rusyn History and Culture, University of Toronto Press, 2002 а далє анализована нами днесь монографія «With Their Backs to the Mountains» (2015). У сєму сенсі попри проф. Магочія неє кого покласти – не суть туй жадні конкуренти!

Фактично, успішность Магочієвого научного проекту у тому, же історія карпатських русинів написана не из позицій Будапешта, ци Москвы, ци Києва, ци Праги, ци Варшавы, ци Братіславы. Не різікуву твердити, же автор представив історію из позицій карпатських русинів, лем подчеркну: системность в изложєню и обєктивность в оціненю історичных подій – важна черта сєго изглядованя. Докінця, книжка є доста своєчаснов научнов публікацієв у контексті сучасных трансформацій в Європі. И тьх, што ся одбыли, коли новым

кандідатам до Європейської Унії двері ся відкрили (не лем зато, але также и зато), бо там признали карпаторусинські етнічні громады. Але и тях трансформацій, што ищи поперед – у первім ряді то обчековані зміны в Україні, котра глядає путь в EU и котрив volens-nolens мусай буде признати факт анексії Підкарпатської Руси и факт заказаня карпаторусинської народности на ушыткых територіях централно-восточної Европы, де лем годна была досігнути експансіоністська ідеологія Советського Союзу и Советської України. Сеся монографія проф. П. Р. Магочія може стати дорожнов картов про будущі політичні еліты України.

Уж сама назва книжки выказує, же автор выбрав научно-популярный и простый про восприиманя стиль, што доста розширяє читательську аудиторію. Авторський текст не обтерьханий довгыми цїтаціями ци другоряднов статістиком а т.д. Зато він ся легко читає; автору дарит ся доста лаконічно выразити свої думкы. Доста оригіналнов є структура научного изглядованя (котру автор однайшов роблячи над своїми пережымы изглядованями), а то так называні текстові вставкы, через котрі автор заводит до книги вшелякі дополнителньні інформації.

Текст у рамках каждого розділа автор пофалатовав на підрозділы, што также мавут свої назвы. За эпоху меживойня автор пише у розділах 12-21, и то пише доста деталізовано. Хронологічно эпоха меживойня обключає час од 1914-го и до 1945-го року; у книзі вна ся уміщує на 137 сторонах текста.

Суть то розділы: (12) Карпатська Русь почас Першой світової войны; (13) Конець старого и выникнення нового порядку; (14) Підкарпатська Русь у меживоенній Чехословакії (1919–1938); (15) Пряшівська Русь у Словакії часу меживойня (1919–1938); (16) Лемковина у меживоенній Польщі (1919–1938); (17) Карпаторусинські діаспору у часы меживойня (1919–1938); (18) Далші народы Підкарпатської Руси; (19) Автономна Підкарпатська Русь и Карпатська Украина (1938–1939); (20) Карпатська Русь почас Другой світової войны (1939–1944); (21) Карпатська Русь у переходні часы (1944–1945).

Не хыблят у тексті інформації за такі регіоны, як то Воеводина и Срем, за діаспору карпатських русинів у США, Канаді, але и діаспору у Мадярщині ци Румунії а т.д.

На наш позір, автор не обминув ані єдну важну проблему той эпохы; він убертає увагу читателя так на культурні, як и політичні, соціалні, и економічні вопросы. У рівнів мірі автор провказує глыбокой знатя як історик ци як спеціаліст из вопросов культуры, церкви, діаспору, як літературознатель ци як спеціаліст из области языка. Сесе позволяє му у майменшых деталях выяснити читателю суть многих проблем периода

меживойня, як то поліваріативность писемного стандарда языка, ідейні орієнтації на Росію и навернення у схизму (православіє), причины трагедії Талергофа, проблемы мадярського іредентизма, vznik ідеології українофїлства и його ідейной коріня, проблемы словацько-русинського погранича, життя національных меншин і емігрантських груп карпатського регіона – жидів, мадярів, німців, чехів, українців, росіян и многі другі вопросы.

Може, меншу увагу автор приділив проблемі мадярсько-словацької «малой» войны 1939 рока за западну часть історичного комітата Унг на Підкарпатські Руси, а также выпустив из увагы причины (як то слаба націонална політика Прагы) и негативный (!) вплив той части емігрантів из царської Росії (по більшовицькім перевороті) и Галичини, котрі туй, в еміграції, помежи карпатські русины розпрудили свою «вічну» русофільсько-українофільську войну, што гет послабляла карпаторусинське народницьке двиганя.

Межи тым, візія общой історії карпатських русинів од научника проф. Магочія є важнов новаторськов роботом, котра підносить карпатознательство на новый высокий ступінь.

Позначкы:

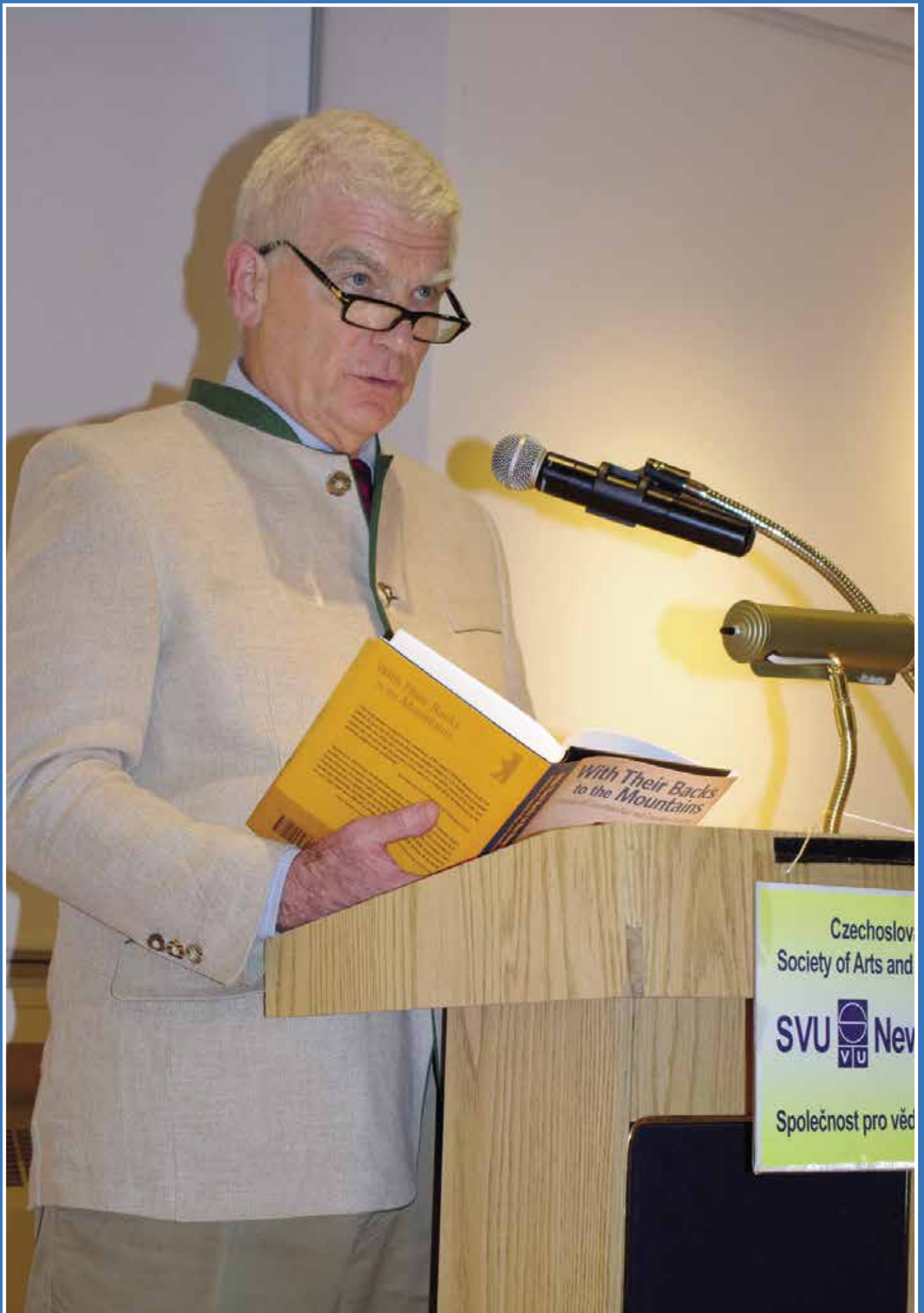
- 1 Провбы написати історію «закарпатських українців» *позерай*: Нариси історії Закарпаття. У 3-х тт./ Відп. редактор І. Гранчак, 1993-2003; ПАП Степан. Історія Закарпаття, т. 1-3, 2002-2003; ОЛАШИН Андрій. Історія Закарпаття, 2009, Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура /Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединиць, 2010; ДАНИЛЮК Дмитро. Історія Закарпаття, 2013.
- 2 *Позерай, приміром, публікації*: ПУШКАШ, А. Цивілізація или варварство: Закарпатьє 1918–1945, 2006; МАРЬИНА Валентина. Закарпатская Украина (Подкарпатская Русь) в политике Бенеша и Сталина. 1939–1945 гг., 2003.
- 3 *Позерай хоть лем публікації*: ŠVORC Peter. Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919–1939), 2003; ŠVORC Peter. Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918–1946, 2007; КОНЕЧНИ Станіслав. Капітолы з історії Русинів на Словенську, 2009; KONEČNÝ Stanislav. Načrt dejín karpatských Rusínov, 2015.
- 4 *Позерай хоть лем публікації*: ПОП Дмитро. Історія Подкарпатської Руси, 2005; ПОП Иван. Мала історія Русинув, 2012; ГОДЬМАШ Петр. История суверенной республики Закарпатская Украина (Подкарпатская Русь) для народа, 2015.
- 5 *Позерай туй регіональні історії проф. П. Р. Магочі*: The Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus', 1848–1948, Harvard University Press, 1978; Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide, 1983; Our People: Carpatho-Rusins and Their Descendants in North America, 1984; Русины на Словенську: Історичный перегляд, 1994. *Позерай также його карту «Росселеня карпатських русинів»* (1996) и научно-популярну курту всекарпаторусинську історію під назвов: «Народ нїзвідки: Ллюстрована історія карпаторусинів» (2006).

(Статю публікуєме в оригіналі – підкарпатськым варіанті русинського языка.)

РУСИН Одборный і літературный часопис выдавать Академія русинської культуры в СР (6х гоґне, náklad 1100 ks, IČO: 17079748). Предплатне 12 евр. Адреса редакції: Академія русинської культуры в СР, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR. Телефон: 0917 171 912. Шефредактор: Мгр. Александер Зогуляк, языковий редактор: ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., редактор: Мгр. Міхал Павліч, ПгД. Регістрацны чїсла: ISSN 1339-5483, EV 328/08, MČ 49 589. Адреса на интернеті: www.rusynacademy.sk, e-mail: rusyn@stonline.sk. Выдана 17. фебруара 2020 р.

Realizované z finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín

• Наш юбілант, 75-рочный проф. Др. Павел Роберт Маґчій, пoчac пpезентації своєї книжки „With Their Backs to the Mountains“ у 2015 році.

Інститут русиньського языка і культури
Пряшівської універзїты в Пряшовї

вас позывать на

7. - 27. ЮНЯ

СТУДІУМ САРРАТНО-РУТНЕНОРУМ 2020

11. рочник Меджінародной лїтнїй школы
русиньського языка і культуры

<http://www.umiro.sk/cjkm/ hlavnse-sekcje/wrjk/1s/2020/>